

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА
БІБЛІОТЕКА**

**ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АГРАРНОЇ
НАУКИ, ОСВІТИ ТА ТЕХНІКИ**

В. І. КУЧЕР

**У ПОШУКАХ РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ АГРАРНОЇ НАУКИ.
ДО 100-РІЧЧЯ ПЕРШОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО АГРОНОМІЧНОГО
З'ЇЗДУ, 1920 РІК**

**НАЦІОНАЛЬНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АГРАРНОЇ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ТЕХНІКИ**

**Історико-бібліографічна серія
«Аграрна наука України
в особах, документах, бібліографії»**

Книга 117

В. І. КУЧЕР

**У ПОШУКАХ РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ АГРАРНОЇ НАУКИ.
ДО 100-РІЧЧЯ ПЕРШОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО АГРОНОМІЧНОГО
З'ЇЗДУ, 1920 РІК**

КИЇВ-2020

УДК: 63.001.5:334.012.2.3(477)”19”

К 95

*Історико-бібліографічна серія
«Аграрна наука України
в особах, документах, бібліографії»
заснована директором ННСГБ НААН
акад. НААН В.А. Вергуновим у 2001 р.*

Книга 117

Рекомендовано до друку вченою радою Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН (протокол № 7 від 24 вересня 2020 р.).

Рецензенти:

Падалка С. С., доктор історичних наук, професор (Інститут історії України НАН України);

Щебетюк Н. Б., доктор історичних наук, старший науковий співробітник (Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН).

Науковий редактор:

доктор сільськогосподарських наук, доктор історичних наук, професор,
академік НААН, директор ННСГБ НААН

В.А.ВЕРГУНОВ

К 95 Кучер В. І. У пошуках радянської моделі аграрної науки. До 100-річчя Першого всеукраїнського агрономічного з'їзду, 1920 рік / НААН, ННСГБ; наук. ред. В. А. Вергунов. К.: Видавництво «Наукова думка», 2020. 93 с. – (Кн. 117.).

У виданні аналізуються матеріали агрономічного з'їзду, щодо наукового забезпечення розвитку сільського господарства. Розглядається погляди державних діячів, науковців, агрономів, практиків у визначені пріоритетних напрямів науково-дослідної роботи, упровадження результатів наукового пошуку у практику сільськогосподарського виробництва.

Праця розрахована на освітян, науковців, усіх, хто цікавиться історією вітчизняної аграрної науки.

©Національна наукова
сільськогосподарська
бібліотека НААН, 2020

ВСТУП

Державотворчі, суспільно-політичні процеси і перетворення, що відбуваються нині в Україні, проблеми ідеологічної переоцінки історичного минулого українського народу потребують ґрунтовного й неупередженого аналізу. Поглибленої уваги заслуговує розвиток нових форм господарювання в умовах зміни власності, що відбуваються впродовж незалежного існування нашої держави. Це стосується всіх галузей національного господарства, особливо аграрної сфери. Від розвитку сільського господарства величезною мірою залежить виробництво продовольства для повного задоволення потреб населення, експорту продовольчих лишків для наповнення бюджету України.

На наш погляд, з урахуванням цього важливо звернутися до досвіду минулого, коли, захопивши владу, російські, а з ними й українські більшовицькі провідники змушені були вдаватися до сумнівних експериментів для розв'язання проблем сільськогосподарського виробництва. Однак слід віддати їм належне у питанні пошуку форм, шляхів, методів і засобів відбудови й розвитку сільського господарства. Безумовно, радянські керівники розуміли значення науки в подоланні негативних причин, що стояли на шляху підвищення продуктивності всіх його галузей, відбудови народного господарства. Виступаючи 28 травня 1918 р. на I Всеросійському з'їзді Рад народного господарства голова Раднаркому, В. І. Ленін наголосив на ролі наукових кадрів, наукових досягнень у відбудові країни. Без цього соціалізм неможливий. Він закликав «перетворити всю суму нагромадженого капіталізмом багатющого, історично неминуче-необхідного для нас запасу культури і знань і техніки, – перетворити все це із знаряддя капіталізму в знаряддя соціалізму» [1].

Безперечно, що вирішення питання наукового забезпечення сільськогосподарського виробництва вимагало залучення наукових, агрономічних сил, фахівців-практиків у галузях рослинництва, тваринництва, кормовиробництва, землевпорядкування та ін. У даному контексті слід

відзначити роль аграріїв, фахівців сільського господарства, які у 1918 р. об'єднались у Сільськогосподарському науковому комітеті України (СГНКУ). Комітет очолив відомий учений академік В. І. Вернадський. Саме вчені, фахівці-практики доклали чималих зусиль для налагодження науково-дослідної роботи, заклавши мережу дослідних агрономічних станцій, лабораторій, полів, ділянок.

Варто зауважити, що важлива роль у консолідації зусиль агрономічної спільноти у відбудові й розвитку сільського господарства належала науковим зібранням – нарадам, конференціям, з'їздам, на яких вирішувалися питання перспективного поступу аграрної галузі. Як наголошувалося у звіті про діяльність Народного комісаріату земельних справ України за 1920 р., «свою роботу Наркомзем проводить головним чином при допомозі спеціалістів сільського господарства і тому вважав необхідним вжити заходів до об'єднання їх навколо завдань влади, з одного боку, і з іншого – питання сільськогосподарської політики піддати обговоренню в широкому масштабі агрономічним середовищем. З цією метою з серпня відділ сільського господарства приступив до підготовки Всеукраїнського з'їзду агрономів» [2].

Ця цитата однозначно свідчить, що більшовики змушені були поступитися своїм ідеологічним постулатом про несприйняття «буржуазних спеціалістів» як ворожих радянській владі, запросити їх до співпраці. У даному випадку йшлося про досить велику кількість агрономів, науковців-аграріїв, фахівців-практиків із різних галузей сільського господарства, які набули теоретичних і практичних знань, обслуговуючи приватні поміщицькі, державні, земські сільськогосподарські економії та маєтки за часів царату.

Тернисті шляхи відродження аграрної галузі на соціалістичних засадах

З перших днів радянської влади завдяки зусиль фахівців-аграріїв науковий процес в галузі агрономії не тільки не припинився, а певною мірою почав прогресувати, що позитивно позначилося на відбудові і розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні. В урядових, компартійних структурах, в науковому середовищі йшли пошуки шляхів виходу з кризового становища сільського господарства, точилися дискусії щодо методів та засобів проведення земельної політики, наукового забезпечення розвитку аграрної галузі. Про це зокрема свідчать матеріали Першого всеукраїнського агрономічного з'їзду, що проходив 13-22 листопада 1920 р. у м. Харкові.

Як зазначається у виданій за результатами агрономічного з'їзду збірці «Труды 1-го Всеукраинского Агрономического съезда 13-22 ноября 1920 года», «ідея скликання агрономічних з'їздів, нарад для перегляду шляхів і методів агрономічної роботи у зв'язку з новою соціально-економічною обстановкою, утвореною революцією, постала перед агрономічним середовищем вже «на другий день» після революції» [3]. Проте на перешкоді реалізації цієї ідеї постали політичні чинники. Тому питання про проведення всеукраїнського агрономічного з'їзду почало набувати реальних обрисів лише у 1920 р.

Варто зауважити, що впродовж 1920 р. у Харкові, Катеринославі, Києві й інших губернських центрах було проведено ряд нарад щодо обговорення питання про розвиток сільськогосподарської науки та про стан усіх галузей сільськогосподарського виробництва. При обговоренні цих та інших питань з'ясувалося, що постала нагальна потреба досконало вивчити стан сільськогосподарської науки, консолідувати всі агрономічні сили України. Також необхідно було переглянути організаційні питання агрономічного забезпечення сільського господарства у зв'язку з новими умовами й потребами внаслідок зміни суспільно-політичного ладу в колишній самодержавній імперії. Поступово виникла ідея скликати всеукраїнський агрономічний з'їзд для обговорення назрілих проблем у сільськогосподарському виробництві.

Для підготовки проведення всеукраїнського агрономічного з'їзду при Наркомземі України 30 вересня 1920 р. було скликано Організаційне бюро. З'їзд планувалося провести 10 листопада 1920 р. Організаційне бюро ухвалило Президію в такому складі: Б. К. Вікторов, О. І. Платоненко, А. В. Соколов, І. О. Широких, М. М. Вольф, М. З. Резников, членами бюро були К. Г. Маньківський, Б. М. Рожественський, Е. Й. Заславський, О. П. Кожин, Г. Г. Дібольд. Наказом Наркомзему від 14 жовтня 1920 р. головою Президії Організаційного бюро було призначено заступника комісара Наркомзему, відомого аграрія М. М. Вольфа.

Перед Президією Організаційного бюро Наркомзем України поставив завдання розробити заходи з метою відбудови й розвитку сільського господарства на основі результатів науково-дослідної роботи дослідних станцій, інститутів, кафедр, лабораторій, дослідних полів, ділянок тощо.

Керуючись цими вимогами, Президія запросила науковців, фахівців-аграріїв із різних галузей сільського господарства до формування програми майбутнього агрономічного з'їзду. Після тривалих обговорень і дискусій було визначено коло основних проблем, що мали розглядатися на з'їзді: розробити положення про організацію агрономічної роботи на найближче майбутнє; розглянути питання кооперації сільського господарства в сучасних умовах; дослідна справа і агрономія в контексті зміцнення зв'язків між наукою і практикою в сільському господарстві; шляхи і методи агрономічної роботи в нових умовах та багато інших. Як зауважили укладачі аналізованої нами збірки матеріалів, теми і питання, винесені Організаційним бюро на розгляд учасників з'їзду, «прикрасили собою всю роботу Всеукраїнського Агрономічного з'їзду, першого пореволюційного не тільки на території України, але і колишньої Російської Імперії» [4].

За даними Організаційного бюро, у роботі з'їзду взяли участь понад 500 фахівців із різних галузей сільського господарства. Було представлено понад 100 доповідей і повідомлень, значну частину яких жваво обговорювали учасники з'їзду. Організаційне бюро зібрало важливий матеріал, що містив

чимало цінних положень і висновків щодо активізації наукових досліджень для наукового супроводу розвитку сільського господарства, пошуку нових форм, методів і засобів ведення агрономічної роботи з метою підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва.

Перший агрономічний з'їзд було скликано у Харкові, тодішній столиці України, з 13 по 20 листопада 1920 р. Аналізуючи результати його роботи, слід зазначити, що він проходив певною мірою під гаслом політизації, ідеологізації процесу відбудови й розвитку сільського господарства. Із класових позицій розглядалися питання щодо розгортання науково-дослідної роботи в усіх галузях сільськогосподарського виробництва. У цьому контексті привертає увагу промова наркома земельних справ Д. З. Мануїльського перед учасниками зібрання. Він наголосив, що уряд радянської України, земельні органи, в першу чергу Наркомат земельних справ, виконали важливе політичне, класове завдання: знищили поміщицьке землеволодіння, внаслідок чого 15-мільйонний земельний фонд розподілено між селянами. На думку наркома землеробства, наділення селян землею є позитивним явищем. Адже націоналізація землі й перехід її у власність держави було одним із головних пунктів більшовицької партійної програми. Разом із тим Д.З. Мануїльський змушений був визнати, що насправді розподіл тепер вже державного земельного фонду не входив у плани російських більшовиків [5].

На наш погляд, доречно зауважити, що селяни не отримали землю у своє вічне користування, а брали її в держави в оренду, яка й була власником землі. Визнання наркома земельних справ про небажання ділити землю свідчить, що вона не була селянською власністю. Д. З. Мануїльський також не сказав, що російські, а за ними й українські більшовики, після захоплення влади планували невідкладно колективізувати, правильніше – «комунізувати» сільське господарство, всупереч прагненню селян отримати землю у власне користування. Однак швидкої «комунізації» села не сталося через збройний опір селян, які здавна мріяли про землю, на якій вони бажали господарювати на свій розсуд. Саме селяни змусили радянську владу поступитися їх законним

прагненням отримати землю. Більшовицькі провідники відступили, однак наміри колективізувати село вони не полишали. Через деякий час відбулася насильницька колективізація, яка обійшлася селянству величезними жертвами.

Варто сказати й про те, що підготовка до так званої «суцільної колективізації» села мала відбуватися поступово. Про це у своєму виступі говорив нарком земельних справ Д. З. Мануїльський. Зокрема, він наголосив, що після експропріації поміщиків настала черга вирішувати друге важливе політичне завдання – знищити заможних селян, яких більшовики охрестили зневажливим, образливим словом – «куркулі». Відомо, що у XIX ст. так називали лихварів, тепер це слово більшовики почали вживати щодо успішних селян. Ці селяни фактично власною тяжкою працею підвищували продуктивність свого господарства, отримували гідні прибутки, вибилися, за більшовицькою термінологією, у заможники. Слід зазначити, що за рахунок поміщицьких і заможних господарств царська Росія забезпечувала хлібом і продовольством власне населення, та ще й експортувала їх за кордон.

Російських, а за ними й українських більшовицьких провідників не влаштувало, що існував прошарок заможних селян, які не піддавалися політичній, ідеологічній обробці, не бажали поступатися своїми матеріальними здобутками. Тому більшовицька партія вирішила насильницьким чином відібрати у них землю й матеріальні ресурси, нацькувавши на них бідних, безземельних і малоземельних селян, сільський пролетаріат, який жив за рахунок найманства. Безумовно, питання бідності, безземелля необхідно було вирішувати. Шляхи його розв'язання пропонували російські й українські вчені-аграрії. Однак їхні цивілізовані засоби, методи і форми реорганізації й розвитку сільського господарства було знехтувано, а всіх їх згодом репресовано.

Як зазначають дослідники, провідники російських більшовиків та їхні прихильники в Україні поставили своїм завданням зробити всіх селян бідними, позбутися заможних господарів, тобто «куркулів». Про це, зокрема, говорив на агрономічному з'їзді нарком земельних справ України Д. З. Мануїльський. Він наголосив, що політика радянської влади «була направлена не тільки на

знищення поміщицького землеволодіння, але також на зруйнування політичної міці, того куркульського прошарку, який ніколи не міг би примиритися з існуванням Радянської влади. Ви знаєте, що цим політичним завданням Радянської влади не вичерпувалася політика Наркомзему, вона поставила своїм завданням організувати в першу голову ті незаможні кола селянства, які повинні були розтрощити політичну міць заможних мас селянства. З точки зору виробничих завдань ми також чудово розуміли, що знищення цієї політичної міці може закінчитися також знищенням і економічної міці кріпкого селянського господарства, яке, безумовно, в загальній сумі народного благополуччя становить величезну цінність. Але це неминучі втрати революційного процесу» [6].

З наведеної нами цитати наркома землеробства цілком очевидним є висновок про те, що більшовики проводили аграрну політику з огляду на класову, революційну доцільність. Усупереч здоровому глузду більшовицькі провідники, за Д. З. Мануїльським, чудово знали, що ця політика призведе до негативних наслідків. У першу чергу, були зруйновані культурні поміщицькі та заможницькі господарства, які здебільшого налагодили сільськогосподарське виробництво спираючись на сучасні наукові досягнення. Вони широко застосовували передові агрономічні прийоми і засоби, добрива, сівозміни тощо. Землі цих поміщицьких і заможних господарств поділили між селянами, а насіння, племінних тварин, реманент, техніку, будівлі, дослідні установки, приладдя розграбували та зруйнували. За свідченням Д. З. Мануїльського, в Україні виникли мільйони дрібних селянських господарств, на які покладалося конкретне державне завдання – забезпечити міське населення, армію, робітників промислових підприємств і бідноту продовольством.

Разом із тим, нарком визнав, що ще одним негативним наслідком більшовицької земельної політики був загальний занепад сільського господарства. «Оскільки в промисловості проходило скорочення товарного фонду, ми спостерігаємо тепер, що це скорочення товарного фонду перетворило наше селянське господарство з ринкового в чисто натуральне,

споживче господарство. Воно зробилося невігідним, вульгарно висловлюючись, дрібному селянському господарству невігідно працювати на Наркомпрод. З цієї точки зору воно стало базою, обслуговуючи само себе» [7], наголосив він.

У своєму виступі Д. З. Мануїльський визнав, що перетворення селянського господарства з ринкового в натуральне, споживче негативно вплинуло на скорочення посівної площі, що згубно позначилося на сільському господарстві в цілому. Якщо в перший період революції у Росії було захоплення радянськими господарствами як хлібними фабриками, то результат цієї політики до цього часу надзвичайно плачевний. Не створено цих фабрик, але в даний час спостерігаємо в землеробстві рудиментарні форми, які давно вже віджили в землеробстві, але які нині селяни відроджують.

Нарком земельних справ поставив перед учасниками агрономічного з'їзду завдання відродити зруйноване сільське господарство. Необхідно, по-перше, знайти шляхи централізованого регулювання, щоб підпорядкувати дрібне селянське господарство державі. Це регулювання має базуватися на реальних економічних відносинах, враховуючи всі умови розвитку країни. Спершу потрібно подбати про матеріальні умови для розширення посівних площ. Для цього важливо створити інвентарний фонд, який має обслуговувати селянські господарства. Доцільно організувати по всій території країни мережу майстерень для обслуговування одноосібних, а також культурних господарств. Наступним важливим завданням є створення насінневого фонду, який повинен бути в руках держави. Всі радянські культурні господарства перетворити на зразкові, на базі яких розгорнути науково-дослідну роботу. Результати цієї роботи необхідно негайно впроваджувати у виробництво. У цілому агрономічний з'їзд повинен якщо не накреслити реальну програму розвитку сільського господарства, то вказати шляхи формування такої програми, яка має бути покладена в основу діяльності не тільки комісаріату землеробства, а й усіх економічних органів країни [8].

Важливі завдання щодо наукового забезпечення розвитку сільського

господарства України були висунуті перед делегатами агрономічного з'їзду заступником комісара землеробства, головою Організаційного бюро з'їзду М. М. Вольфом. Він зазначив, що зі встановленням радянської влади виникла нагальна потреба скликати агрономів, обмінятися думками з питань відбудови й розвитку сільського господарства, що їх мав вирішити Наркомат земельних справ України. Цілком обґрунтованими були тези М. М. Вольфа про роль агрономії в підвищенні продуктивності всіх галузей сільського господарства. Особливо вона зростала в умовах пошуку шляхів виходу з продовольчої кризи внаслідок війни і революцій. У новій історичній ситуації, коли в країні починається соціалістична перебудова, село треба залучити до будівництва нового суспільного ладу. Як це зробити, як до цього питання підійти, це мають запропонувати агрономи, інші фахівці сільського господарства в контексті вирішення проблеми усупільнення сільськогосподарського виробництва [9].

М. М. Вольф зазначив, що не менш важливим є питання про кооперацію в сільському господарстві. Кооперативний рух у Росії, зокрема й в Україні, виник і розвинувся в капіталістичному суспільстві. Отже, він увібрав у себе риси цього суспільства. «Наше завдання нині, – зауважив доповідач, – вилупити із старої оболонки здорове зерно кооперації і виростити його на ґрунті нового соціалістичного будівництва. Організаційне бюро вважає, що поставити це питання перед з'їздом – одне з найважливіших його завдань» [10].

Не менш важливим, на думку доповідача, було питання про землеустрій. Коли йдеться про зміну власника, то землеустрій – це перш за все, закріплення прав цього власника. У період переходу до усупільненої власності завданням землеустрою є пристосування одного з найважливіших чинників виробництва – землі, до агрокультурних завдань. Питання землемірно-технічне перетворюється в проблему піднесення виробничих сил країни. У зв'язку з тим, що постають нові господарські завдання, землеустрій переходить від землемірників до агрономів, стає проблемою агрокультурною, є одним із важливих елементів організації селянського господарства. Все українське агрономічне середовище повинно обміркувати це важливе питання й виробити

наукові рекомендації, здатні ефективно вплинути на підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва.

Одним із питань, що турбувало організаторів відбудови й розвитку сільського господарства та його наукового супроводження, було значення громадської агрономії в радянських умовах господарювання. М. М. Вольф у своєму виступі зазначив, що поняття «громадська агрономія» виникло на початку ХХ ст. й об'єднало всі агрономічні сили. За останні 10 років громадська агрономія, певною мірою під впливом революційних подій, була незалежною. З ряду питань вона саботувала роботу в поміщицьких господарствах, а також цензового земства. Агрономи знали, що клас, який стояв біля влади, володів землею і земельними органами, був приречений. З іншого боку, агрономи були далекі й від селянства. Вони знаходилися між класами й мали всі підстави протиставляти себе цим класам, як агрономія громадська.

М.М. Вольф доводив присутнім на з'їзді фахівцям-аграріям, що з приходом до влади робітничого класу, який не може бути не зацікавленим у піднесенні ролі агрономії, оскільки він виступає за швидкий розвиток продуктивних сил країни. Тому агрономи не можуть стояти осторонь радянської влади, а разом із нею працювати в ім'я розквіту сільського господарства. Агрономія також має слугувати селянству, оскільки в агрономів і селян єдина мета – боротьба за підвищення продуктивності сільського господарства, виробництво необхідної для країни продукції [11].

Важливе місце у промові М. М. Вольфа було відведено питанню про роль наукових знань у розвитку сільського господарства. Він зауважив, що капіталістичний лад використовував науку, але коли те або інше наукове відкриття не відповідало інтересам певних груп, що стояли біля влади, воно могло залишитися невикористаним. Інша справа, коли тепер утвердилася влада, яка в історичній перспективі повинна перетворитися в господарський регулятор, у керівника народного господарства.

Доповідач переконував слухачів, що для радянської влади вичерпне розуміння явища є основою державного ладу. Соціалістичний лад

будуватиметься тільки на науковій основі. Тому питання про піднесення ролі дослідної справи на належний науковий рівень і впровадження у практику сільського господарства результатів досліджень є найголовнішим завданням агрономічного з'їзду [12].

На пленарному засіданні з доповіддю «Про сільськогосподарську політику радянської влади» виступив заступник наркома земельних справ Б. К. Вікторов. Він зауважив, що протягом першого періоду революції земельні органи мали невідкладним завданням врегулювати питання про наділення землею безземельних селян. Тому питання земельно-господарського влаштування села й вийшли на передній план. Нині цей період закінчується, необхідно об'єднати всі сили, використати всі можливості, досвід і знання для пом'якшення, а в подальшому подолання кризи виробництва в сільському господарстві. Для цього необхідно державі цілком оволодіти усім сільськогосподарським виробництвом, розв'язати два основних завдання: підвищити продуктивність сільського господарства і здійснити його колективізацію. Не може бути мови про побудову соціалістичного землеробства, якщо держава не реалізує практичні заходи регулювання щодо сільськогосподарського виробництва і не підготує управлінський апарат, здатний раціонально керувати сільським господарством України [13].

Б. К. Вікторов вважав, що для вирішення цього важливого завдання необхідно, щоб усі кращі агрономічні сили країни взяли дієву участь в розробленні цілеспрямованого господарського плану. Але найголовніше – стали його практичними реалізаторами. Українська агрономія повинна усвідомити свою відповідальність у справі регулювання сільськогосподарського виробництва, підвищення його продуктивності та колективізації. Ці завдання висуває перед нею держава.

У своєму виступі доповідач наголосив, що слід почати розроблення виробничого сільськогосподарського плану з точного наукового визначення мети виробництва та врахування умов і засобів виробництва. У сільському господарстві ці показники охоплюють сукупність ґрунтових, кліматичних і

економічних умов сільськогосподарського виробництва в різних регіонах України. Тому опрацювання плану повинно спиратися на сільськогосподарське районування країни. Потрібно врахувати особливості кожного регіону й відповідно ставити чіткі виробничі завдання.

Однією з важливих умов успішного розвитку сільського господарства є забезпечення його всіма засобами виробництва. Від цього значною мірою залежать успіхи у виробництві сільськогосподарської продукції. Однак, як зауважив Б. К. Вікторов, можливості забезпечення сільського господарства всім необхідним надзвичайно обмежені. Враховуючи поставки сільськогосподарської техніки, реманентну з-за кордону, а також місцеві ресурси, заявки Наркомзему будуть реалізовані в 1921 р. тільки на 50 відсотків. Разом із тим усі накреслені заходи в галузі землеробської політики мають бути узгоджені з агрономічними. Головне завдання землеробства – подолання всіх господарсько-економічних та організаційних причин, що перешкоджатимуть раціональному і прогресивному веденню господарства.

Б. К. Вікторов зазначив, що для вивчення умов і можливостей підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва Наркомзем широко залучатиме науково-дослідні сили України. Враховуючи величезні труднощі, що постали на шляху до оволодіння соціалістичною державою відсталим селянським сільськогосподарським виробництвом, Наркомзем також вважає за необхідне спиратися на ті організовані в комітетах незаможних селян сили, економічне й класове становище яких тісно об'єднує їх із промисловим пролетаріатом [14].

На першому пленарному засіданні перед учасниками зібрання виступив нарком продовольства України М. К. Владимиров. На жаль, його виступ не було видруковано у переглянутих нами «Трудах» першого всеукраїнського агрономічного з'їзду. Однак, Президія з'їзду прийняла рішення підготувати спільну резолюцію по доповідях Б. К. Вікторова і М. К. Владимирова. На наш погляд, варто прокоментувати деякі положення й висновки резолюції, що мали велике значення для відбудови і розвитку тогочасного сільського господарства.

Особливо вартують на увагу перспективи щодо мобілізації агрономічного загалу, покликаного Наркомземом докласти всіх зусиль для практичного впровадження в сільськогосподарське виробництво наукових досягнень дослідницьких структур України.

У цьому зв'язку цілком обґрунтованими й важливими були рекомендації агрономічного зібрання, учасниками якого здебільшого були вчені – аграрії, агрономи, фахівці з усіх галузей сільськогосподарського виробництва.

У резолюції було наголошено, що Перший всеукраїнський агрономічний з'їзд із глибоким задоволенням констатує, що після тривалого пасивного ставлення до аграрного питання, Наркомзем висуває важливе завдання відродження сільськогосподарського виробництва країни, зруйнованого в період імперіалістичної і громадянської війни. З'їзд визнає, що розв'язання цього завдання в нинішніх історичних умовах передбачає, передусім, відбудову й оновлення дрібного селянського виробництва і переведення його методом державного регулювання у вищі організаційні форми. Учасники агрономічного з'їзду погоджувалися, що поставлене Наркомземом завдання з усупільнення сільського господарства продиктоване реальними умовами, в яких опинилось українське село. В цьому неабияку роль має відіграти сільськогосподарська кооперація.

У резолюції підкреслено важливу роль наукового супроводження розвитку сільського господарства, а саме культурних радянських господарств, на базі яких розгортатиметься науково-дослідна робота. Ці господарства необхідно перетворити в центри нових організаційно-управлінських форм селянських одноосібних господарств.

Резолюція зобов'язувала Наркомат землеробства на основі наукових досліджень у всіх галузях сільськогосподарського виробництва вжити заходів для підвищення продуктивності. Особливою турботою держави, вищих землеробських органів мають стати неможливі й середні одноосібні господарства. У контексті підвищення рівня розвитку продуктивних сил сільського господарства, Наркомзем мав провести наукове районування всіх

регіонів України з урахуванням кліматичних, природних та економічних особливостей. На основі вивчення умов і запитів окремих районів перед ним поставлено завдання розробити програму заходів, спрямованих на реалізацію практичних результатів діяльності науково-дослідних установ республіки.

Президія, учасники агрономічного зібрання вважали, що однією з важливих умов успішного розвитку сільського господарства має бути мобілізація всіх агрономічних сил республіки. У резолюції наголошувалося: «З'їзд закликає всі агрономічні сили України взяти живу і енергійну участь у здійсненні нових виробничих завдань і своїм досвідом і знаннями допомогти відродженню країни, після багатьох років кривавої боротьби, яка переходить до мирної праці і побудови нових господарських форм» [15].

Враховуючи величезну нестачу агрономічних сил і надзвичайно складні завдання, які стоять перед агрономією, з'їзд вважає державною потребою негайно повернути до роботи в земельних органах усіх агрономів, які працювали в інших відомствах. В інтересах якнайповнішого та плідного використання праці агрономів, Наркомзему необхідно вжити найсерйозніших заходів з метою покращення їхнього матеріального становища, створити необхідні умови для результативної діяльності.

Учений агроном – рушійна сила розвитку сільського господарства

Організаційне бюро, плануючи проведення агрономічного з'їзду, накреслювало заходи щодо широкого використання агрономічних сил і фахівців у відбудові й розвитку сільського господарства. З цією метою завбачливо було заплановано низку виступів провідних аграріїв, в яких вони конкретизують завдання агрономам-практикам, науковцям-дослідникам, технікам, інструкторам, землемірам та іншим спеціалістам сільського господарства у справі практичної реалізації завдань, висунутих урядовими й земельними органами України.

У цьому контексті важливою була доповідь відомого аграрія

К. Г. Маньківського «Основні положення схеми агрономічних організацій найближчого майбутнього» на пленарному засіданні з'їзду. Він обґрунтовано доводив присутнім про роль агрономії у відбудові зруйнованого сільського господарства та перспективах його розвитку. Доповідач вважав, що постала нагальна потреба активного втручання в організацію одноосібного селянського господарства, надання йому практичної агрономічної допомоги, розроблення нових форм, методів і засобів підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва. Разом із тим, він зосередив увагу присутніх на питаннях його спеціалізації, технічного забезпечення селянського господарства – єдиного виробника сільськогосподарської продукції.

Стосовно питання про роль агрономів у розвитку сільського господарства К. Г. Маньківський зазначив, що настав час для заміни універсального дільничного агронома колективом спеціалістів, об'єднаних у фахових організаціях. Лише за такої умови можна сподіватися на успіхи в розвитку сільського господарства й підвищенні його продуктивності [16].

На жаль, в аналізованій збірці постанов агрономічного з'їзду не було видруковано деяких доповідей, виголошених на пленарному засіданні зібрання, а саме: «Проблема колективізації сільськогосподарського виробництва у світлі агрономічної критики» М. М. Вольфа, «Методи агрономічної роботи» М. З. Резнікова, «Сільськогосподарська кооперація в сучасних умовах, її завдання, рамки діяльності і перспективи» К. С. Кононенка, «Фінансування сільськогосподарської кооперації» О. М. Маркова.

За цими доповідями було прийнято спільну резолюцію в кількох частинах. Щодо першої частини «Методи агрономічної роботи, проблеми колективізації і сутність кооперації», то в ній акцент зроблено на тому, що війна, а особливо революція різко змінили деякі чинники, що визначили структуру селянського господарства. Основні з них, на думку авторів резолюції, є такими: розміри і форми землекористування; ринок; ступінь забезпеченості господарств капіталом і працею; входження в селянське господарство нових соціальних груп.

Учасники агрономічного з'їзду вважали, що повне розладнання вітчизняної індустрії, відірваність від зовнішніх ринків, потрясіння фінансової системи, загострення політичної і соціальної проблем роблять неминучим державне втручання в процес виробництва і товарообміну. Селянське господарство було основою народногосподарського життя України. Його відродження й розвиток слід вважати найголовнішими чинниками. У цьому процесі важливе місце відводиться громадському агроному, який вже до війни посів належне місце завдяки прийнятим рішенням на наукових з'їздах. На них розглядалися важливі питання про роль агрономічної науки в розвитку сільського господарства. Нині, наголошувалося в резолюції, в умовах його повної руйнації ситуація вимагає від агронома рішучого втручання в організацію сільськогосподарського виробництва із застосуванням наукових досягнень в агрономії. Завдання щодо його організації може бути успішно вирішено лише за умови, що організаційні форми відповідатимуть як структурі селянського господарства, так і соціальним групам села.

Автори резолюції зазначили, що поява нових соціальних груп на селі в особі сільського пролетаріату і незаможного селянства, зміна відносин між окремими прошарками сільського населення висувають перед агрономією завдання широкого застосування агрокультурних прийомів у землекористуванні. Крім того, необхідно вишукувати нові організаційні форми господарств об'єднаних спільною ідеєю колективізації. Це набуває великої ваги, тому що в постреволуційний період у сільському господарстві виникла особлива форма поєднання одноосібного господарства з можливістю використання переваг великого – це сільськогосподарська кооперація, яка становитиме єдину народногосподарську систему. Вона зберігає сімейно-трудоий характер селянського господарства, проте усуває розпорошеність одноосібних господарств і відкриває шляхи до колективізації сільського господарства.

У резолюції наголошувалося, що в недалекому майбутньому кооперування в сільському господарстві набере масового характеру, тому влада

повинна вжити відповідних заходів, щоб включити процес кооперування в загальний план соціалістичної перебудови народного господарства [17].

У другій частині резолюції зосереджено увагу на розгляді організаційно-господарських завдань і співвідношення споживчої та сільськогосподарської кооперації. На наш погляд, у резолюції важливим є положенням про застосування передових наукових досягнень у переробній промисловості.

Акцентовано увагу й на ролі кооперативної агрономії. З одного боку, вона має дедалі більше диференціюватися в розумінні технічного обслуговування окремих галузей сільськогосподарського виробництва, а з іншого – просуватися по шляху організаційно-агрономічного впливу в розумінні усвідомлення і зміни організаційної побудови селянського господарства. Між державною і кооперативною агрономією повинна існувати повна узгодженість у роботі, що можливо досягати шляхом включення інституту кооперативної агрономії в загальну державну агрономічну мережу.

Делегати агрономічного з'їзду підкреслювали першочергову потребу впровадження передових, науково виважених агрономічних прийомів, технологій у всі галузі сільськогосподарського виробництва. Вони зауважили, що інтенсифікація селянського господарства висуває масові запити на засоби виробництва – племінних тварин, покращені сорти насіння, сучасний обробіток ґрунту, застосування добрив, передових технологій при переробленні сільськогосподарської продукції. Передусім це стосувалося виробництва якісної тваринницької і рослинницької продукції, зберігання яєць, зерна, фруктів, овочів, баштанних тощо. Для цього, на думку учасників зібрання, слід створити культурні господарства, тобто організовані на основі наукових досягнень, яким буде поставлено сучасну переробну техніку, механізми, агрегати тощо [18].

Важливі питання щодо ролі агрономії обговорювалися науковцями і фахівцями на секції «Громадська агрономія і сільськогосподарська кооперація». Співробітник Харківської сільськогосподарської дослідної станції І. П. Коротков виступив з питання «Про методику опису агрономічної ділянки».

У прийнятій за цією доповіддю резолюції було наголошено, що творча агрономічна діяльність неможлива без знання основних рис економіки сільського господарства певного району й навіть окремого селянського господарства. Зауважувалося, що в останні роки для вивчення питань економіки сільського господарства в районах при дослідних станціях і кооперативах утворюються наукові економічні відділи, завданням яких є опрацювання конкретних агрономічних заходів. Однак кількісно цих наукових структур недостатньо. Тому перед агрономами постають надзвичайно складні завдання щодо підвищення продуктивності селянського одноосібного, а також колективних господарств. Не володіючи економічними знаннями, агрономи можуть з'ясувати шляхом дослідів основні особливості селянського господарства: які культури вирощують господарі та їхня урожайність; які агрономічні прийоми використовуються при обробітку земельної площі; які доходи отримує селянин від свого господарства.

У резолюції йшлося про те, що економічні організації, які займаються вивченням сільського господарства, повинні розробити схеми обстеження земельних площ. Також наголошувалося про необхідність залучення агрономів до науково-дослідної роботи. Наркомату земельних справ було рекомендовано опублікувати доповідь І. П. Короткова, додавши до неї бланки агрономічного обстеження площ і проект відповідних заходів. Власники селянських господарств матимуть можливість застосовувати новітні агрономічні прийоми, що допомогло б підвищити врожайність зернових, розвивати інші галузі сільського господарства [19].

В умовах гострого дефіциту сільськогосподарських кадрів, передусім агрономів, постало питання про покращення їхнього матеріального та правового становища. З цього приводу своїми думками з присутніми на з'їзді поділився М. Байцур, який виступив з доповіддю «Матеріальне і правове становище агрономічних робітників». Делегати з'їзду визнали за необхідне забезпечити агрономів та їхні сім'ї найнеобхіднішими продовольчими продуктами, облаштованим житлом, транспортом, обмундируванням,

заборонити відповідним органам проводити обшуки, арешти, мобілізації на примусові роботи, призивати на військову службу [20].

Учасниками з'їзду було визнано, що бажання агрономів озброїти сільських землеробів агрокультурними знаннями, зокрема новими агротехнічними прийомами господарювання, можна успішно реалізувати лише за активної участі в агрономічній роботі сільського населення. Для цього сільські господарі повинні об'єднатися в загальні або спеціальні сільськогосподарські товариства, гуртки, тощо які стануть опорними пунктами для агрономів. Саме через них останні могли б розповсюджувати сільськогосподарські знання відповідно до районних планів, складених агрономічними організаціями. З метою охоплення агрономічною роботою всіх сільськогосподарських регіонів земельні органи будуть стежити за рівномірним розподілом сільськогосподарських товариств по території даного регіону. Вони відслідковуватимуть, щоб ці товариства займалися питаннями організації одноосібних селянських господарств, а також пропагандою й розповсюдженням агрономічних знань серед сільського населення. Це питання знайшло висвітлення у доповіді відомого аграрія О. І. Угримова [21].

Головна умова успіху – розгортання науково-дослідної роботи

Вагомість і невідкладна потреба розбудови науково-дослідної справи, напрацювання перспективних науково обґрунтованих положень і висновків щодо наукового забезпечення розвитку сільського господарства спонукала Організаційне бюро, фахівців і науковців провести засідання спеціальної «Секції дослідної справи».

Як зазначалося у матеріалах, затверджених учасниками засідань секції, для правильного й успішного розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні передусім необхідно вирішити деякі організаційні питання: встановити зв'язок дослідної справи з іншими формами агрономічної діяльності; визначити порядок організації й управління сільськогосподарською

дослідною справою в Україні; вжити заходів щодо охорони та забезпечення дослідних установ потрібними матеріалами, обладнанням, інвентарем, робочою силою тощо.

Ці й багато інших проблемних питань щодо розвитку науково-дослідної діяльності, визначення реальних шляхів підвищення продуктивності всіх галузей сільськогосподарського виробництва, напрацювання ефективних агрономічних прийомів, методів, способів розглядалися у виступах фахівців сільського господарства, науковців-аграрників, які мали чималий досвід роботи на дослідних станціях, полях, ділянках, у племінних і насінневих господарствах.

Важливі питання, що вимагали негайного вирішення, висвітлив у своїй доповіді К. Г. Маньківський «Дослідна справа і громадська агрономія». Він зокрема, наголосив, що розвиток науково-дослідної справи, громадської агрономії диктують необхідність тіснішої співпраці та зв'язку науково-дослідних установ із сільськими виробниками, надання їм конкретної агрономічної допомоги. Ця допомога полягає в наступному: своєчасна публікація результатів науково-дослідної діяльності не лише у формі великих і малодоступних сільським господарям звітів, трудів, бюлетенів, але і популярних брошур, статей, таблиць, плакатів тощо; скликання наприкінці сільськогосподарського року спеціальних агрономічних нарад на дослідних станціях для ознайомлення агрономів із роботою цих установ, обговорення одержаних наукових результатів; регулярна участь працівників дослідних установ в агрономічних нарадах, семінарах, конференціях, курсах, лекціях, організованих як для агрономів, так і сільських господарів; важливою формою ознайомлення сільського населення з роботою дослідних установ можуть бути екскурсії на дослідні станції, поля, в лабораторії, участь у виставках, показових заходах.

К. Г. Маньківський цілком обґрунтовано вважав, що для ефективного використання результатів наукових досліджень на дослідних станціях необхідно відкривати спеціальні відділи впровадження з відповідним штатом

підготовлених фахівців. У цих процесах і заходах неабияка роль належить агрономам, які повинні підтримувати науково-дослідні установи й широко впроваджувати в сільське господарство результати наукових досліджень. Доповідач наголосив, що дослідна справа не повинна бути відірваною від практичної діяльності агрономів. Спільні дії максимально сприятимуть успішному розвитку сільськогосподарського виробництва, піднесенню його продуктивності [22].

На наш погляд, обґрунтованими й доказовим був виступ М. О. Єгорова на тему «Вища сільськогосподарська школа і дослідна справа». Доповідач наголосив, що вищі навчальні заклади є базою, на якій слід будувати справу підготовки спеціалістів різних галузей сільськогосподарського виробництва, особливо для науково-дослідних установ. Вища школа повинна виконувати свою роль цілеспрямовано й найбільш продуктивно, а для цього, на думку М. О. Єгорова, необхідно «щоб там панував не тільки навчальний, але і науковий, дослідницький дух». Він вважав, що для досягнення найвищих результатів як у навчальному процесі, так і науково-дослідній роботі вищі навчальні заклади повинні забезпечуватися відповідним обладнанням, мати сучасні кабінети й лабораторії для проведення досліджень і експериментів у всіх галузях сільського господарства. Студенти повинні оволодіти не лише теоретичними знаннями, але й бути залученими до науково-дослідної роботи. Стан сільського господарства настійно вимагає підготовки кваліфікованих наукових кадрів. Для широкого ознайомлення землеробів з останніми результатами науково-дослідних структур необхідно налагодити опублікування їхніх звітів, інформацій, доповідей тощо. На базі цих матеріалів готувати підручники, посібники, брошури, плакати, популяризуючи наукові досягнення українських учених, викладачів, фахівців сільськогосподарського виробництва [23].

Раціональні, виважені думки щодо покращення науково-дослідної роботи висловив у своєму виступі на секційному засіданні відомий аграрій Б. М. Рожественський. Обговоривши його доповідь «Про підготовку наукових

діячів з досвідної справи», агрономічне зібрання ухвалило розгорнуту резолюцію, в якій знайшли відображення міркування доповідача про шляхи розвитку дослідної справи. Він вважав, що згідно із завданнями, які висуває уряд перед науковцями, фахівцями, необхідно дослідницьким шляхом напрацювати агрономічні, технічні прийоми, методи, способи ведення сільського господарства, визначити напрями підготовки наукових кадрів і спеціалістів аграрної галузі. Для цього у вищих, середніх навчальних закладах, сільськогосподарських школах розробити відповідні навчальні програми і курси. В першу чергу, студенти, учні, курсанти повинні оволодіти агрономічними знаннями, освоїти теоретичні основи тих дисциплін, за допомогою яких майбутні дослідники вестимуть наукову роботу. Їх потрібно навчити методикам, техніці організації науково-дослідної роботи, вмінню володіти дослідницьким приладдям, узагальнювати результати своїх досліджень.

Б. М. Рожественський вважав, що теоретичних знань недостатньо для оволодіння науково-дослідною роботою. Всі, хто студіює в навчальних закладах, повинні проходити практику або стажування в господарствах, що належать науково-дослідним установам, а також на кафедрах, у лабораторіях, на полях, ділянках тощо. Вони повинні володіти основами агрономії, ґрунтознавства, метеорології, агрономічними, технічними прийомами і засобами ведення господарства.

Спираючись на власний досвід Б. М. Рожественський вважав, що після закінчення навчального закладу або паралельно з навчанням майбутні науковці повинні прослухати спеціальні додаткові наукові цикли з обраної ними галузі сільського господарства, поєднуючи їх із практичною діяльністю. Під час роботи в дослідних структурах практикуючий має оволодіти всіма прийомами й методами науково-дослідної діяльності під керівництвом досвідчених наставників [24].

Перед учасниками зібрання з доповіддю «Середня агрономічна школа і сільськогосподарські дослідні установи» виступив С.О. Воробйов. Він

зазначив, що в середній сільськогосподарській школі в основу викладання слід покласти експериментальний метод, за допомогою якого вивчення предметів передбачатиме поєднання теоретичних знань із набуттям практичних навиків учнями. У процесі засвоєння навчальних програм їх необхідно привчати до самостійної роботи. При цьому необхідно піднімати актуальні питання для сільськогосподарської науки з різних галузей сільського господарства [25].

На засідання «Секції дослідної справи» широко обговорювалися доповіді А. М. Левицького, В. І. Сазонова, В. Я. Юр'єва, Е. Й. Заславського, в яких розглядалися питання організації й управління науково-дослідною справою в Україні. За результатами обговорення цих доповідей було опрацьовано й прийнято «Основні положення про управління сільськогосподарською дослідною справою на Україні». У цьому важливому документі наголошувалося, що правильна постановка питання про розгортання сільськогосподарської дослідної справи можлива лише за певних умов, а саме: тісний зв'язок між результатами наукових досліджень і широкою агрономічною допомогою одноосібним і колективним господарствам; успішне виконання планів сільськогосподарської науково-дослідної роботи в країні; допомога держави в організації мережі науково-дослідних структур в республіці. Зазначалося також, що обласний принцип побудови науково-дослідної справи, який довів свою життєздатність впродовж значного історичного періоду, слід зберегти.

Важливою умовою успішної діяльності дослідних установ має бути опрацювання фахівцями-аграріями, науковцями реальних, ефективних програм і планів науково-дослідної роботи. Всі дослідні структури повинні координувати свою діяльність у різних галузях сільськогосподарського виробництва. Питання узгодження наукових планів за напрямками, координації діяльності науково-дослідних установ має досягатися на всеукраїнських, всеросійських, обласних зібраннях за участю представників українських і російських центральних науково-дослідних організацій.

В аналізованому нами положенні вказувалося, що в адміністративному

відношенні об'єднавши зусилля науково-дослідних кадрів можливо, якщо передати всі дослідні установи – загальні та спеціальні – у відання центрального органу – дослідного відділу Наркомзему України. Цей відділ має скерувати їхню діяльність з допомогою обласних і губернських управлінь дослідної справи.

За такої постановки питання на обласні управління покладали важливі завдання, щодо залучення до участі в розбудові дослідної мережі всіх працівників науково-дослідних установ. При цьому вони мають керуватися вказівками і планами, розробленими дослідним відділом Наркомзему, з яким будуть підтримувати тісний зв'язок. Для ефективної реалізації всіх творчих планів і заходів обласних управлінь з дослідної справи утворювалися дослідні відділення при губернських земельних органах [26].

Слід зазначити, що згідно з вимогами «Основних положень про управління сільськогосподарською дослідною справою на Україні» секцією було розроблено «Проект положення про управління і ведення сільськогосподарською дослідною справою УСРР». В основу цього проекту, який однак, не було опубліковано в постановах агрономічного з'їзду, покладено «Положення про дослідну справу РСФРР».

За доповіддю О. Ф. Гельмера «Про узгодження діяльності в дослідній справі Україні і Великоросії» учасники з'їзду прийняли відповідну постанову. З урахуванням однакового і пов'язаного між собою державного устрою України та Великоросії, з метою найкращого розвитку, діяльність з дослідної справи має бути узгоджена між обома країнами, наголошувалося в постанові. Координація спільної діяльності, на думку авторів постанови, може будуватися на об'єднанні науково-дослідних робіт у галузі сільського господарства як на державному рівні, так і в суміжних районах, що мають схожі природно-кліматичні та господарсько-економічні умови. Для з'ясування всіх питань і узгодження діяльності необхідно запровадити постійні представництва з обох сторін у центральних органах із дослідної справи.

У резолюції йшлося про те, що основою об'єднаної діяльності

загальнодержавного рівня повинно бути Бюро всеросійських з'їздів і самі з'їзди. Всі українські й російські дослідні установи мають об'єднатися в одну загальну організацію і відповідно будувати програму науково-дослідницьких робіт. Особливо це стосувалося областей зі схожими природно-кліматичними й господарсько-економічними умовами. Автори постанови вважали, що керівництво, а також витрати на спільні наукові дослідження в галузі сільського господарства мають взаємопогоджуватися центральними установами з дослідної справи України і Великої Росії [27].

Питання розгортання діяльності науково-дослідних установ, створення для цього необхідних умов, забезпечення обладнанням, матеріалами для проведення експериментів і досліджень висвітлено в доповідях Д. І. Гундобіна і О. П. Кожина. Після обговорення їх на секційному засіданні було ухвалено резолюцію, що зобов'язувала «всеукраїнські, обласні і губернські органи управління дослідною справою, в першу чергу приступити до відбудови зруйнованих дослідних установ».

У ній зазначалося, що ознайомившись зі станом науково-дослідних структур із повідомлень делегатів з місць, а також анкет Наркомзему, які надходили з регіонів, фахівці сільського господарства вважають їхнє становище катастрофічним і загрозливим. Вони не тільки не здатні проводити науково-дослідну роботу, а й існувати як наукові установи. Тому учасники з'їзду підготували спеціальну доповідну записку, якою доводили до відома Народного комісаріату землеробства, а через нього Раднарком про необхідність вжиття надзвичайних заходів у відбудові й активній підтримці дослідних установ.

У доповідній записці окреслено такі заходи: а) загального характеру; б) з охорони і захисту дослідних установ від усіх загрозливих випадковостей; в) з організації забезпечення науково-дослідних установ матеріальними та людськими ресурсами для розгортання плідної науково-дослідної роботи.

У заходах загального характеру пропонувалося невідкладно затвердити положення про управління дослідною справою в Україні, а також про

внутрішню структуру дослідних установ, що має відповідати характеру їхньої діяльності як науково-дослідницьких організацій, а не виробничих. Резолюція рекомендувала негайно організувати адміністративний апарат з управління дослідною справою й укомплектувати його кваліфікованими компетентними науковими кадрами. Усім науково-дослідним установам надати першу категорію, прирівнявши їх до установ державного значення й оголосивши «ударними» сільськогосподарськими підприємствами.

У заходах «Про охорону і захист дослідних установ» наголошувалося про необхідність захисту наукового персоналу як незамінних спеціалістів, а також частину службовців і робітників від військових мобілізацій, трудових повинностей. Також заборонити насильницькі реквізиції майна, техніки, насінневого матеріалу, племінних тварин, тяглової сили. Органи Наркомату фінансів зобов'язати видавати безперешкодно кредити науково-дослідним установам для розгортання їхньої діяльності.

Окремий пункт положення вимагав від органів радянської влади захистити науково-дослідні установи від збройних нападів, пограбувань і руйнування. Для цього забезпечити їх постійним телефонним зв'язком з органами влади, видати працівникам зброю, організувати охоронні підрозділи.

Важливі вимоги ставилися перед структурами Наркомзему щодо забезпечення науково-дослідних установ необхідним обладнанням, матеріалами, робочою силою, знаряддями праці. При управлінні дослідною справою цього наркомату доцільно організувати відділ забезпечення, який би задовольняв потреби дослідних установ і контролював постачання необхідних матеріалів для проведення наукових експериментів і досліджень у всіх галузях сільськогосподарського виробництва.

У зв'язку з виконанням «ударних» завдань по науковому забезпеченню сільського господарства всі науково-дослідні установи, лабораторні, інші профільні структури прирівнювалися до бурякоцукрових радгоспів. Їх першочергово мали забезпечувати матеріалами спеціального призначення для розгортання науково-дослідної діяльності.

З метою планомірної організації забезпечення науково-дослідних установ необхідними матеріалами, засобами роботи дослідні підвідділи губземвідділів будуть вести облік їхніх потреб відповідно до заявок, що мали надходити до губерньського відділу постачання і дослідного відділу Наркомзему. Для якнайповнішого забезпечення науково-дослідних установ всім необхідним передбачено номенклатура матеріальних засобів та обладнання для розгортання науково-дослідної роботи: жива тяглова сила для польових робіт і перевезень; сільськогосподарська техніка, механізми, знаряддя праці; паливо, освітлювальні, технічні, будівельні матеріали; насіння, племінні тварини, добрива, препарати для боротьби із шкідниками; хімічні реактиви, посуд; канцелярські, письмові приладдя; папір для друкування; наукова й науково-методична література [28].

При обговоренні на засіданнях секції питань розгортання наукових досліджень і діяльності науково-дослідних установ були враховані пропозиції Е. Й. Заславського, які він передав членам науково-дослідної секції. У виступі він загострив питання про те, що робота сільськогосподарських науково-дослідних установ буде непродуктивною, якщо результати їхніх досліджень залишатимуться незатребуваними, невідомими ученим-аграріям, не пропагуватимуться серед сільських господарів, врешті не друкуватимуться у спеціальних виданнях або хоча б у газетах і журналах.

З огляду на вищевикладене з'їзд постановив наступне: організувати при обласних земельних управліннях літературно-видавничі відділи; видавати збірки праць за результатами наукових досліджень з метою ознайомлення науковців і фахівців сільського господарства; друкувати звіти про діяльність науково-дослідних установ, лабораторій, кафедр, інститутів; для кожного сільськогосподарського регіону видавати брошури, буклети, плакати з метою широкої пропаганди досягнень науки і техніки серед сільського населення [29].

Серед важливих питань, обговорюваних на засіданнях секції дослідної справи, було питання про вироблення наукових засад щодо застосування добрив. Зокрема, заслухані доповіді М. О. Єгорова «Кругообіг фосфору в

природі» та «Наукові питання застосування фосфору на чорноземі», Е. Й. Заславського «До питання про порівняльне значення гною та фосфору на чорноземі». Доповідачі зупинилися на актуальних питаннях щодо масового застосування добрив як важливої умови підвищення врожайності колоскових та інших культур. Ця проблема в цілому залишалася майже не розробленою дослідними станціями. Перед науковцями було поставлено завдання активізувати науково-дослідну роботу з вивчення впливу добрив на врожайність сільськогосподарських культур у різних регіонах України, що різняться природно-кліматичними умовами [30].

Зважаючи на велике значення розвитку наукової метеорології для потреб сільського господарства, на засіданні секції з доповіддю «Нові фактори в метеорології» виступив професор М. П. Мишкін. Він порушив питання про вплив електричного режиму атмосфери і ґрунтового повітря на сільськогосподарські рослини. Присутні з цікавістю сприйняли доповідь професора. В ухваленій зібранням постанові було рекомендовано Наркомзему й іншим державним організаціям підтримати дослідження М. П. Мишкіна. Також просити відповідні органи про виробництво необхідних приладів та обладнання для проведення досліджень з цієї проблеми [31].

Опрацьовуючи заходи з розгортання наукових досліджень, учасники з'їзду дійшли висновку, що неабияку роль у цій важливій справі слід відвести культурним радянським господарствам (радгоспам). У цьому контексті, на наш погляд, слухними були доповіді М. М. Вольфа «Організаційний план культуррадгоспів і зв'язок останніх з дослідними установами», Г. М. Клуного «Культурні Радянські господарства (їх завдання і вплив на селянство)», Ф. А. Павлова «Сільськогосподарські школи і культуррадгоспи».

Слід наголосити, що радянські урядовці займалися питанням організації культурних радянських господарств або радгоспів, які б стали зародками соціалістичних форм господарювання на селі. Культурні радгоспи засновувалися переважно на базі колишніх поміщицьких маєтків або економій, в яких уже застосовувалися передові зарубіжні або вітчизняні наукові

досягнення, ефективні агрономічні прийоми ведення сільського господарства. Чимало поміщицьких господарств мали дослідні поля, станції, лабораторії, в яких проводили експерименти, виводили нові сорти культурних рослин, продуктивних тварин тощо. Наркомат земельних справ прагнув зберегти ці поміщицькі господарства від руйнування, перетворити їх на господарства, побудовані на наукових засадах, залучивши до цієї справи учених і фахівців сільського господарства.

Після обговорення доповідей було прийнято розгорнуту резолюцію з двох частин: «Завдання Культрадгоспів і їх організація» та «Культрадгоспи і сільськогосподарські школи». У першій частині наголошувалося, що згідно з державним планом обслуговування селянського господарства культурні радгоспи як виробничі одиниці мали своїм завданням виробництво засобів виробництва, необхідних селянському господарству – покращене насіння, племінні тварини, посадковий матеріал тощо [32].

З огляду на важливу роль культурних господарств у відродженні й розвитку сільського господарства центральні органи влади повинні розробити загальнодержавний план їхньої організації. При організації культурних господарств у окремих регіонах враховувати стан розвитку селянського одноосібного господарства, його потреби й надавати відповідну допомогу з метою підвищення його продуктивності. Необхідно простежити еволюцію селянського господарства у зв'язку зі змінами соціально-політичного й господарського ладу в країні. Цю роботу слід тісно пов'язати з роботою відділів упровадження при губернських земельних відділах або дослідних станціях.

У резолюції наголошувалося, що пильну увагу слід приділити участі науково-дослідних установ у складанні організаційно-наукових планів діяльності культурного господарства. На основі проведених досліджень працівники дослідних установ повинні надати рекомендації «про ймовірну технічну еволюцію селянського господарства і пов'язаних з нею майбутніх його потреб, а потім, коли організаційні завдання будуть визначені, вказати найдосконаліші і науково-обґрунтовані технічні прийоми для їх здійснення.

Таким чином, зв'язок культрадгоспів з дослідними установами повинен бути тісним і неперервним» [33].

Науковці й фахівці сільського господарства, які працювали в дослідних установах, вищих навчальних закладах, лабораторіях, на кафедрах аграрного профілю у своїх рекомендаціях місцевим агрономам, технікам, інструкторам виходили із необхідності надання конкретної, практичної допомоги останнім. У цьому контексті важливою була пропозиція про утворення губернськими земельними відділами постійно діючих організаційно-технічних комісій з постійним секретарем агрономом-організатором за участю представників районної дослідної установи, агрономічних працівників районних і губернських земельних відділів, інших спеціалістів.

Відповідно до резолюції на науково-дослідні установи покладалося важливе завдання щодо дослідження ґрунтів на площах, що належали культурним господарствам. Із цією метою їхні керівники мали виділити землю для влаштування постійних дослідних ділянок з метою проведення досліджень, напрацювання раціональних агрономічних прийомів, методів ведення сільського господарства з урахуванням ґрунтових, кліматичних, культурних і господарських умов [34].

У резолюції йшлося про те, що поряд із визначенням спеціальних виробничих завдань культурні радянські господарства повинні організовувати заходи агрокультурного й освітнього характеру для обслуговування потреб місцевих селянських господарств – показові поля й ділянки, прокатні, племінні та злучні пункти, курси, лекції, музеї тощо. Цими питаннями мали займатися агрономічні організації, земельні відділи всіх рівнів, широко демонструючи результати наукових досягнень дослідних установ і центрів [35].

Уряд УСРР, Наркомат земельних справ розробляючи заходи з метою відбудови й розвитку сільського господарства, вважали, що успіхів можна досягти лише за наявності підготовлених кадрів. Відомо, що до участі у відбудовчому процесі були залучені спеціалісти, вчені-аграрії колишньої самодержавної Росії. Однак для широкого розгортання науково-дослідної

роботи, раціонального втілення у сільськогосподарську практику новітніх наукових досягнень таких спеціалістів не вистачало, як і фахівців середньої ланки – агрономів, техніків, землемірів, інструкторів та ін.

Учасники агрономічного з'їзду дійшли висновку, що саме на базі культурних радянських господарств можуть бути організовані професійні сільськогосподарські школи з різних спеціальностей. Про це йшлося у згадуваній нами резолюції «Культрадгоспи і сільськогосподарські школи». Вважалося, що така форма підготовки фахівців сільського господарства матиме беззаперечний успіх у вирішенні кадрової проблеми. В резолюції зазначалося, що оскільки в сільськогосподарських школах теоретичним питанням відведено переважну частину часу, мають бути зразково налагоджені практичні заняття в лабораторіях, кабінетах, племінних, селекційних господарствах, на дослідних ділянках і полях. Такі школи мали б утворити разом із земельними структурами єдину мережу, здатну забезпечити належний навчальний процес для отримання учнями необхідних кваліфікованих знань [36].

Однією з обов'язкових умов функціонування сільськогосподарських шкіл була організація господарських ферм, підсобних господарств за допомогою і участю місцевих сільськогосподарських органів. Вони мали опікуватися школами, забезпечувати всім необхідним, контролювати їхню діяльність. Важливо, щоб культурні радянські господарства і сільськогосподарські школи налагодили тісну співпрацю, а саме: обмінюватися племінними тваринами і насіннєвим матеріалом, допомагати один одному обладнанням, технікою, у проведенні екскурсій, проходженні учнями практики, стажуванні тощо [37].

Підготовка сільськогосподарських кадрів – вимога часу

У досліджуваній період відбудови й розвитку сільського господарства на основі наукових здобутків та творчої їх реалізації однією з важливих проблем було кадрове забезпечення всіх його галузей. Гостро відчувалася нестача фахівців із вищою освітою, які могли б займатися науково-дослідною

діяльністю. Надаючи великого значення підготовці кадрів, Президія агрономічного з'їзду виокремила спеціальну секцію сільськогосподарської освіти, на засіданнях якої були заслухані доповіді й повідомлення про стан сільськогосподарської освіти і регіонах України: І. Д. Чорного – Київська, Л. Г. Данилова – Чернігівська, П. П. Нестеренка – Полтавська, В. В. Соловйова – Донецька, Ф. Г. Білецького – Харківська, І. І. Доленка – Херсонська губернія.

З ґрунтовними доповідями з питань розвитку сільськогосподарської освіти на засіданнях секції виступили Ф.А. Павлов «Сільськогосподарська освіта і культрадгоспи», А. І. Супруненко «Про сільськогосподарську освіту в перехідний період», Ф.Г. Білецький «До питання про сільськогосподарську освіту», А. Г. Терниченко «Реформи сільськогосподарської освіти і сучасні вимоги сільського господарства України».

Після ґрунтовного обговорення питання про роль сільськогосподарської освіти в підготовці наукових кадрів, фахівців із різних галузей сільського господарства, учасники секційного зібрання утворили особливу комісію, яка узгодила резолюції, прийняті по окремих доповідях. У результаті активної, творчої роботи комісії було ухвалено важливу постанову, в якій наголошувалося, що з переходом до нових форм господарювання на основі положення про соціалістичний землеустрій перед сільськогосподарською освітою постає завдання не тільки підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва, але і втілення в життя ідеї про переваги колективного господарства як найбільш доскональної форми його ведення.

У постанові зазначено, що сучасний стан сільського господарства, а також невизначений час перехідного періоду вимагає від сільськогосподарської освіти підготовки спеціалістів різної кваліфікації – від фахового робітника до вченого агронома включно. Кадри сільськогосподарських спеціалістів необхідно готувати в необмеженій кількості у короткий термін без шкоди для їх кваліфікації. Вони мають бути підготовлені не тільки теоретично, але і практично ознайомлені з виробництвом за своєю спеціальністю, завдяки тісному зв'язку навчальних закладів із відповідними господарствами й науково-

дослідними установами.

Як вважали керівники Наркомату земельних справ і підлеглих йому земельних органів, для підготовки за стислий час достатньої кількості спеціалістів і наукових працівників, слід передбачити відповідну спеціалізацію з окремих галузей сільського господарства. Щоб набути необхідних практичних навичок, після закінчення навчання вони мають пройти річне стажування в господарствах науково-дослідних установ.

Також наголошувалося, що в нинішніх умовах держава не може відкрити достатньої кількості сільськогосподарських навчальних закладів, адже це потребує величезних коштів. Тому Наркомзем, за підтримки всіх земельних структур, учених, викладачів, повинен вжити заходів для максимального використання існуючих закладів різного рівня. За потреби організувати при них широку мережу курсів, однорічних або піврічних шкіл для підготовки спеціалістів із різних галузей сільського господарства. Також необхідно залучити до цієї справи всі наявні викладацькі й наукові кадри.

У постанові було визначено найбільш затребувані категорії сільськогосподарських працівників: кваліфіковані робітники, агрономи, техніки, інструктори, ветеринари, землевпорядники, економісти, хіміки, природознавці, ґрунтознавці та ін. Зазначалося, що всі сільськогосподарські навчальні заклади слід забезпечити обладнанням, необхідними навчальними матеріалами, підручниками, курсами лекцій тощо [38].

Безумовно, що підготовка сільськогосподарських кадрів, особливо фахівців, здатних працювати в науково-дослідних установах, навчальних закладах, вимагала чималої кількості викладачів не лише в галузі сільськогосподарських дисциплін, а й багатьох суміжних природничих наук. Фахівців царської Росії, які мали професійну підготовку серед викладацько-професорського складу, які вирішили працювати на радянську владу, було обмаль. Тим більше, що чимало їх було репресовано як класових ворогів, у тому числі фахівців-аграріїв. Нестача кадрів для аграрної галузі змушувала уряд вживати необхідних заходів.

В аналізованій нами постанові, ухваленій на аграрному з'їзді, з цього приводу говорилося, що «з огляду на величезну потребу в педагогічному персоналі, особливо в галузі спеціальних предметів, необхідно підготувати відповідні кадри викладачів. Для цього потрібно організувати: а) педагогічні курси для агрономів, бажаючих присвятити себе викладацькій діяльності; б) організувати педагогічні відділення (науково-педагогічні інститути) при сільськогосподарських інститутах, у крайньому випадку – додатковий педагогічний рік для студентів, щоб закінчили навчання» [39].

У постанові також йшлося про те, що для збільшення чисельності кадрів викладачів бажано залучити всіх мобілізованих спеціалістів, які займалися раніше педагогічною діяльністю і якщо зараз вони зайняті іншими видами діяльності. Для вихованців середньої школи необхідно організувати курси з додаткових предметів, щоб вони поступили у відповідні сільськогосподарські навчальні заклади. Для осіб, які поступають до технікумів та інститутів, слід організувати літню практику в сільських господарствах.

Методи навчання повинні спиратися на принципи трудової школи з обов'язковою практикою в господарствах, дослідних установах, кабінетах, лабораторіях з метою ґрунтовного оволодіння вибраною спеціальністю. Навчальні плани слід розробляти з урахуванням вивчення спеціальних і суміжних дисциплін, що вкрай необхідно для засвоєння важливих знань із певної сільськогосподарської галузі. Разом із тим, як наголошувалося в постанові, при підготовці фахівців-аграріїв потрібно також потурбуватися про політичну освіту майбутніх працівників. Це надто важливо в перехідний період до соціалістичного господарювання. Тому в програмах передбачити дисципліни загальноосвітнього і політичного характеру.

Важливою умовою успішного налагодження процесу підготовки сільськогосподарських кадрів, як вважали автори постанови, було розгортання співпраці земельних органів із Наркоматом освіти, який опікувався питаннями освіти в цілому по Україні.

Автори аналізованої нами постанови, спираючись попередній досвід,

вважали, що у підготовці сільськогосподарських кадрів середньої ланки мають відіграти важливу роль навчальні заклади нижчої форми навчання – сільськогосподарські школи, на організацію яких не потрібно великих затрат. Крім того, вони були ближче до сільськогосподарського виробництва, учні могли б поєднувати оволодіння теоретичними знань із практичною роботою в сільському господарстві з обраної спеціальності. Тим більше, що деякі діючі школи вже мали свої земельні ділянки, які в жодному випадку не треба відбирати або конфісковувати. Вони мають бути своєрідними лабораторіями або дослідними ділянками, де учні навчатимуться веденню сільського господарства.

У постанові зазначалося, що для успішної діяльності шкіл радянські культурні господарства (радгоспи), які мали свої дослідні поля, повинні з ними поділитися живою робочою силою, інвентарем, насіннєвим матеріалом тощо. У свою чергу сільськогосподарські школи слід забезпечити підручниками й посібниками, обладнаними наочним приладдям кабінетами, лабораторіями, бібліотеками, всім необхідним для творчої діяльності з метою підготовки сільськогосподарських кадрів [40].

Сільськогосподарські школи мають організовуватися і діяти на певних правових засадах. Тому на керівництво освітянських органів покладалося завдання вжити заходів для розроблення загальних положень про ці школи, про шкільні та педагогічні ради, учкоми й інші структури, що регламентували б їхню діяльність. У педагогічну і господарську діяльність не повинна втручатися місцева влада, а також комнезами, партійні організації без відома того органу, в підпорядкуванні якого вони знаходяться. Керівництво школами має зосереджуватися в губернських органах, а технікуми і вищі навчальні заклади – в комісаріатах.

На наш погляд, важливим було положення постанови про те, що сільськогосподарські школи повинні перетворитися в агрономічні культурно-просвітницькі центри, тому мають тісно співпрацювати з агрономічними, громадськими, культурно-просвітницькими організаціями. У цьому контексті

слід приділити увагу загальній та естетичній освіті учнів. Школи потрібно забезпечити художньою та періодичною літературою, музичними інструментами. Для викладання музики, танців, співу необхідно запросити відповідних викладачів.

У постанові також йшлося про те, що для викладацької роботи слід залучити кращих працівників сільськогосподарської освіти, прирівняти їх до працівників «ударного» фронту, забезпечити продовольством, паливом і звільнити від будь-яких реквізицій. Арешти й обшуки у працівників сільськогосподарської освіти проводити лише з відома тих органів, у віданні яких вони знаходяться.

Автори постанови потурбувалися про те, щоб усі учні сільськогосподарських шкіл були забезпечені одягом, взуттям, білизною, продовольчим пайком, милом, а приміщення шкіл звільнені від будь-яких установ, організацій та за потреби, охороною.

Для детального обговорення нагальних питань сільськогосподарської освіти, опрацювання перспективних планів, усунення перешкод автори постанови рекомендували земельним органам, в першу чергу Наркомзему, скликати з'їзд діячів сільськогосподарської освіти України. Для цього було утворено організаційне бюро при Головному комітеті з професійної освіти [41].

У контексті вирішення проблеми підготовки сільськогосподарських кадрів Наркомзем, фахівці сільського господарства, науковці-аграрії переймалися питанням про способи і форми навчання, доступні для сільських господарів, оволодіння останніми хоча б елементарними знаннями агрономічної науки в різних галузях сільськогосподарського виробництва.

Організатори всеукраїнського агрономічного з'їзду, розуміючи значення пропаганди професійних сільськогосподарських знань серед господарів одноосібних селянських господарств, всебічно враховували їхні запити. Зокрема, на засіданнях з'їзду було заслухано доповіді Г. І. Гуревича «Робота агронома в зимовій селянській школі», А. Ф. Коха «Завдання, шляхи і форми професійної загально-просвітницької роботи серед широких селянських мас».

Г. І. Гуревич у своєму виступі зазначив, що сучасний момент вимагає швидкого і глибокого проникнення культури в маси селянства, яке, враховуючи роль і значення нового більшовицького світогляду, що формується ідеологами, прагне перейти від стану селянської стихії до стану організованого свідомого класу. Плідна робота просвітницьких працівників на селі можлива лише в тому разі, якщо буде знайдено напрям, на якому їхня діяльність відповідатиме устремлінням селянських мас до пізнання і зіллється з ним у спільному русі до утворення селянської культури. Ці два положення, вважав виступаючий, визначають форму просвітницької організації на селі й основний напрям педагогічної роботи в її межах.

На думку Г. І. Гуревича, ефективною формою просвітницької організації слід вважати зимову селянську школу з комплексом підсобних установ (землеробський гурток, сільський музей, пришкільна дослідно-показова ділянка, лабораторія, кабінет), що зможе обслуговувати основну масу сільських господарів, ознайомивши їх хоча б з азами агрономічної науки. Це завдання під силу місцевим агрономам, які повинні взяти активну участь в організації зимових селянських шкіл. До викладацької роботи в цих школах треба залучити працівників дослідних станцій, інститутів, технікумів, курсів кожного району та області.

Виступаючий зазначав, що програма зимової селянської школи повинна охопити не лише питання розвитку сільського господарства, підвищення його продуктивності, оволодіння селянами агрономічними знаннями, а також пропагувати серед сільського населення загальнокультурні цінності, наукові знання з різних галузей народного господарства [42].

У згаданій доповіді А. Ф. Коха йшлося про те, що професійну освіту широких селянських мас не можна відривати від підвищення їхнього загально – культурного рівня, від політичної освіти, як цього вимагають радянські та партійні владні структури. Тому, наголошував доповідач, передусім необхідно підвищити професійну грамотність широких селянських мас, щоб вони розуміли процеси свого виробництва, оволоділи основами агрономії, іншими

знаннями з різних галузей сільського господарства.

Другим важливим завданням є підготовка кваліфікованих земельних працівників і організаторів виробництва. Для цього слід використати фахівців, що володіють деякими загальними знаннями в галузі сільського господарства, зокрема в організації показових господарств, племінних, злучних пунктів, виробництві та застосуванні насіння тощо. Ці кадри, направлені в селянські маси, стануть інструкторами соціалістичної праці, організаторами радянських культурних, колективних господарств, провідниками в галузі професійної освіти.

Третім, не менш важливим завданням, на думку А.Ф. Коха, є підготовка практиків-спеціалістів для різних галузей сільськогосподарської індустрії, особливо перероблення сировини, продуктів тваринництва, рослинництва, огородництва, виноградарства, технічних культур. Четвертим завданням має стати пропаганда сільськогосподарських знань, досягнень науково-дослідних установ, організація сільськогосподарських курсів із різних галузей – агрономічних, тваринницьких, епізоотичних, екскурсій у показові господарства, музеї, виставки, кооперативні спілки тощо.

А. Ф. Кох наполягав, що сільськогосподарська просвітницька діяльність, пропаганда агрономічних знань повинні здійснюватися під керівництвом Наркомату земельних справ, його земельних структур усіх рівнів. Вони також повинні координувати просвітницьку діяльність із структурами Наркомату освіти, до складу якого було передано деякі навчальні заклади.

У справі підготовки сільськогосподарських кадрів, вважає доповідач, слід покласти в основу навчання професійним знанням і політичну освіту з метою виховання нових поколінь сільськогосподарських працівників для роботи в колективних господарствах. Це стосується в першу чергу дорослих земельних робітників, зайнятих на виробництві [37].

У доповіді Президії Ради студентів «Становище Ново-Олександрійського інституту сільського господарства та лісівництва і шляхи до його відродження» увагу було зосереджено «на критичному становищі вищої

сільськогосподарської освіти в Україні, яка не тільки не розвивається, але і погіршується якраз у той момент, коли життя вимагає так багато активних творчих сил, відповідно озброєних знаннями і досвідом в усіх галузях сільського господарства і сільськогосподарської промисловості» [44].

У резолюції, прийнятій агрономічним зібранням, наголошувалося, що швидке піднесення вищої сільськогосподарської освіти в Україні є невідкладною загальнодержавною справою. Її невиконання гальмуватиме реалізацію планів відбудови й розвитку сільського господарства. Цього вимагають інтереси народного господарства в цілому, під прапором яких пройшла робота агрономічного з'їзду.

Учасники зібрання вважають за необхідне, щоб було врегульовано становище Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва, який з історичних обставин опинився в Харкові. Інститут має великі досягнення у справі агрономічної діяльності й підготовки сільськогосподарських кадрів. Тому з'їзд звертається до всіх урядових установ із проханням якомога швидше зробити все можливе для практичної реалізації висловлених побажань його учасників. Особливою мірою це стосується питання розвитку сільськогосподарської освіти, на ниві якої колектив інституту має чималі здобутки.

У контексті висловлених пропозицій ученими-аграріями, фахівцями сільськогосподарського виробництва, прийнятих рішень щодо розвитку науково-дослідної роботи з метою підвищення продуктивності всіх його галузей, логічним було повідомлення О. А. Янати про організацію Сільськогосподарського Наукового Комітету України (СГНКУ). Присутні на аграрному з'їзді ухвалили інформацію про діяльність СГНКУ, прийнявши відповідну постанову: «1. Визнати необхідність існування в Україні Центральної сільськогосподарської наукової установи; 2. Визнати за таку існуючий у Києві Науковий сільськогосподарський комітет» [46].

Отже, інформація про діяльність фактично першої державної наукової структури стала доступною для величезної кількості науковців, агрономів,

ветеринарів та інших фахівців сільського господарства України. З іншого боку, визнання сільськогосподарського комітету як української центральної наукової установи надавало йому вагомого значення. На нього покладалися важливі завдання щодо розроблення науково обґрунтованих програм, розгортання науково-дослідної роботи в усіх галузях сільського господарства з метою виведення його з глибокої кризи й подальшого розвитку, забезпечення продуктами харчування населення, а промисловість – технічною сировиною.

Слід зазначити, що вчені-аграрії, турбуючись про питання наукового забезпечення розвитку сільського господарства, як проблеми, що вимагала невідкладного вирішення, чимало уваги приділили не менше важливому питанню, а саме охорони природи. З доповіддю на тему «Про охорону природи, її пам'яток і про заснування Всеукраїнського комітету по охороні природи» виступив В. Г. Аверін. У резолюції, прийнятій учасниками зібрання, наголошувалося, що агрономічний з'їзд вважає це питання важливим з погляду з'ясування теоретичних, наукових питань, так само і прикладних (агрономія, лісоведення). Крім того, це має велике значення у справі культурного, соціального, оздоровчого виховання населення. Резолюція закликала Наркомзем забезпечити діяльність природоохоронних наукових установ необхідними матеріальними засобами і надати всебічну підтримку. Слід сприяти залученню до їхньої діяльності фахівців, широких громадських кіл, організацій та установ [47].

Наукове супроводження розвитку цукрової промисловості, механізації, насінництва

У Російській імперії Україна посідала важливе місце в галузі вирощування цукрового буряку та виробництві цінного харчового продукту – цукру. В роки війни й революції цукрова промисловість занепала. Тому питання її відбудови, вирощування й перероблення цукрового буряку на наукових основах набуло надзвичайної ваги і зацікавило учасників

агрономічного з'їзду. З доповіддю «Кооперування масових посівів цукрового буряку» виступив Г. К. Архипов, відомий фахівець із цього питання. О. С. Синявський ознайомив присутніх з темою «Будівництво бурякоцукрової кооперації в сучасних політичних умовах».

У резолюції, прийнятій за виступами обох доповідачів, наголошувалося на тому, що постачання буряків на цукрові заводи залежатиме від культивування цієї культури в селянських господарствах. Тому необхідно для вирощування цукрового буряку створити такі умови, щоб ця справа стала економічно вигіднішою, ніж вирощування інших сільськогосподарських культур. На думку авторів резолюції, нині спостерігається протидія і навіть нехтування спробами кооперування цукрової промисловості, яка може забезпечити розвиток селянського бурякосіяння. Тому Управління цукровою промисловістю повинно твердо стати на шлях його підтримки, спираючись на кооперацію, яка водночас започатковує усупільнення сільського господарства [48].

У резолюції зазначалося, що основою кооперування селянського бурякосіяння мають стати колективи, які добровільно утворювалися на ґрунті трудових відносин і взаємної довіри зацікавлених господарів, у формі супряги, гурту, артілі тощо. Важливо також забезпечити спільне використання знарядь праці та засобів виробництва за взаємного контролю і спільного керівництва виробничим процесом. Для узгодження внутрішньої роботи із зовнішніми умовами колективи мають гуртуватися в кооперативи першого ступеня. Вони займатимуться питаннями збуту буряків, розрахунками, постачанням виробникам засобів господарювання. У подальшому об'єднання, що займаються вирощуванням цукрового буряку, мають входити до спеціальних союзів району діяльності цукропереробних заводів. Згодом вони розвиватимуться у формі автономної секції центрального органу сільськогосподарської кооперації України, де й узгоджуватимуться їхні інтереси із загальною сільськогосподарською політикою [49].

Наркомат земельних справ, плануючи відбудову й розвиток сільського

господарства, переймався питаннями його механізації, забезпечення виробників у першу чергу хоча б найпростішими реманентом, машинами, збиральною, переробною технікою, а також робочою силою. Працівники відповідних структур Наркомзему підраховали, якщо порівняти кількісні показники забезпечення сільськогосподарським інвентарем в 1920 р., а також з найближчим польовим сезоном, тобто на 1921 р., то показники сільськогосподарського машинобудування знизяться до небаченого мінімуму. Справу ускладнювала й відсутність економічних зв'язків з Австрією, Німеччиною та США, у яких закуповували техніку, тому надії на її поповнення майже зовсім зникають.

У своїй доповіді на з'їзді «Роль держави і кооперації у справі забезпечення сільськогосподарським реманентом і принципи забезпечення», О. С. Львов наголосив, що в умовах надзвичайної скрути у цій справі першорядного значення набуває питання про ремонт сільськогосподарського реманенту. У сільській місцевості це питання частково вирішується наданням ковальської допомоги населенню. Доповідач вважав за необхідне відбудувати мережу сільських кузень, забезпечивши їх необхідними матеріалами. Зважаючи на терміновість і складність, це завдання доручити сільським кооперативам і керівникам місцевих, земельних органів Наркомату землеробства. Вони мали б контролювати постачання металу, дерева, вугілля, інших матеріалів для ремонтних робіт, у першу чергу відбудову кузень, розподіл сільськогосподарського реманенту. У цьому зв'язку як вважав доповідач, зростає роль прокатних пунктів. За обмеженої кількості сільськогосподарських знарядь праці та машин вони повинні відігравати важливу роль у проведенні посівної кампанії. Сільськогосподарські машини й знаряддя, як важливі чинники піднесення сільськогосподарського виробництва, не повинні стати в руках держави чинниками політичної боротьби, тому що це може привести до ще більшої сільськогосподарської руйнації країни. У цілому, на думку О.С. Львова, Наркомзем повинен вжити необхідних заходів разом із кооперативними об'єднаннями для планомірного забезпечення й розподілу

сільськогосподарських машин, інвентарю, робочої сили серед одноосібних і колективних господарств України [50].

Безумовно, що катастрофічна нестача сільськогосподарського реманенту, знарядь, техніки, хоча б найпростішої, змушувала урядові кола, фахівців – аграріїв, науковців шукати вихід із цього надскладного становища. П. І. Гуляєв запропонував учасникам аграрного з'їзду змістовну доповідь «Роль держави і кооперації у справі виробництва і заготівлі сільськогосподарських машин, знарядь, реманенту». На наш погляд, він цілком обґрунтовано переконував присутніх у тому, що виробництво сільськогосподарської техніки, знарядь праці, реманенту на заводах і фабриках України має контролюватись державою. Для розроблення плану і координації роботи таких заводів необхідно утворити за участю Наркомзему Центральне управління сільськогосподарськими заводами, наділивши їх широкими правами і повноваженнями.

П. І. Гуляєв вважав, що важливо залучити до виробництва і ремонту сільськогосподарських машин, реманенту, знарядь ремісничі й кустарні майстерні та підприємства. При цьому необхідно враховувати їхні потреби в необхідних матеріалах, транспорті тощо. У цій справі важливу роль можуть відіграти сільськогосподарські кооперативні спілки, які могли б забезпечити майстерні та підприємства всім необхідним для налагодження їхньої діяльності, а також контролювати виробництво. Наркомзем повинен зосередити у своїх руках мережу майстерень і невеликих підприємств, які знаходяться в розпорядженні Раднаргоспу. Необхідно також сприяти спрощенню отримання дозвільних документів на виробничу діяльність майстерень і підприємств, які займаються ремонтом, виготовленням сільськогосподарського реманенту, знарядь праці, найпростішої техніки для одноосібних і колективних господарств [51].

У роки війни та революції майже повністю були зруйновані сільськогосподарські структури, які займалися виробництвом посівного матеріалу. Запаси елітного насіння були розграбовані, знищені в ході бойових дій, внаслідок діяльності повстанських загонів тощо. Надаючи великого

значення відбудові насінневих структур Раднарком УСРР 6 березня 1920 р. оприлюднив постанову «Про заснування Українського комітету посівної площі». На комітет покладалося завдання забезпечити насінневим матеріалом земельні структури, колективні й одноосібні селянські господарства.

Питаннями виробництва насіння займалося «Управління насінневої справи» при Наркомземі України, «Всеукраїнське насіннєве бюро» при садово-огороднім підвідділі Наркомзему, «Міжвідомча комісія» комітету посівної площі, губернські насіннєві бюро та ін. [52].

Посівна кампанія 1920 р. засвідчила про недостатню кількість заготовленого посівного матеріалу, внаслідок чого великі земельні площі залишилися незасіяними, держава недобрала величезну кількість зерна колоскових, овочевих, бобових, баштанних, технічних культур. Тому, не випадково питанням виробництва елітного насіння було приділено значну увагу на агрономічному з'їзді. На секції «Громадська агрономія і сільськогосподарська кооперація» були заслухані доповіді Г. Г. Дібольта «Роль держави і кооперації у справі заготівлі і постачанні насінням», М. Д. Ємалакі «Роль держави і кооперації у справі виробництва насіння», З. М. Шапошнікова «Роль держави і кооперації у справі заготівлі і постачанні насінням», М. В. Євтушенка «Про організацію маточних розсадників огороднього насіння», І. С. Філіпишина «Короткий огляд овочевого насінництва і заходів його покращення». При обговоренні цих доповідей було висловлено чимало побажань і рекомендацій щодо розроблення конкретних заходів, спрямованих на вирішення питання забезпечення насінням сільськогосподарського виробництва. Зокрема, в резолюції, ухваленій з'їздом, наголошувалося, що, визнаючи становище вітчизняного насінництва на межі цілковитого краху, виробництво насіння необхідно поставити в ряд ударних державних завдань. Гостра потреба отримання найбільшої кількості насіння найближчим часом зобов'язує державу та кооперативні організації залучити до цієї справи максимум енергії, сил і засобів виробництва. Ця важлива справа має бути поставлена і вирішена в державному масштабі.

Питання виробництва насіння, як зазначалося в резолюції, залежить від вирішення основних елементів насінневої справи: сортовивчення, сортовипробування і сортоведення; контроль польовий і лабораторний; постачання-розподіл. Для цього виробництво насіння необхідно узгодити з роботою сортувальних, дослідних і селекційних установ, особливо з діяльністю контрольних насінневих станцій [53].

Делегати агрономічного з'їзду, які взяли активну участь в обговоренні насінневого питання, прийшли до однозначного обґрунтованого висновку: для реалізації всіх заходів і координації діяльності зацікавлених організацій та установ необхідно утворити Всеукраїнський насінневий комітет і Бюро з насінневої справи при Наркомземі України. До складу комітету мали увійти представники від Наркомзему, Центрального кооперативного об'єднання, губернських земельних відділів, губернських насінневих кооперативних спілок, наукових, селекційних установ і контрольних насінневих станцій.

У резолюції йшлося про те, що всю технічну роботу з організації і налагодження виробництва насіння повинна взяти на себе кооперація. Вона мала забезпечити виробництво насіння як в одноосібних селянських господарствах, так і в об'єднаних кооперативних структурах. Зазначено, що поглиблену увагу слід приділити виробництву овочевого насіння, що мало надзвичайно велике значення для вирощування городини. У цій справі важливу роль відводили одноосібним господарствам, зацікавленим у забезпеченні насінневим матеріалом.

Наголошувалося, що для виробництва необхідної кількості насіння потрібно організувати маточні розсадники при дослідних станціях, що забезпечить чистоту сортового насіння. З метою успішного розвитку насінництва в Україні держава повинна організувати спеціальні насінницькі курси, кафедри при сільськогосподарських навчальних закладах, які готуватимуть спеціалістів і організаторів насінневої справи. Зважаючи на дефіцит таких фахівців, їх слід звільнити від трудових мобілізацій і матеріально забезпечити [54].

Члени Організаційного бюро з підготовки всеукраїнського агрономічного з'їзду, добре розуміли роль сільськогосподарської статистики у відбудові, розвитку й підвищенні продуктивності сільськогосподарського виробництва. На з'їзді зі спеціальною доповіддю виступив О. І. Тихомиров «Становище сільськогосподарської статистики в загальнодержавній статистичній організації і її зв'язок з громадською агрономією». У виступі доповідач зазначив, що в соціалістичній державі, побудованій на плановій економіці, правильно організована статистика набуває надзвичайно важливого значення в сільському господарстві як науковий напрям. На основі даних, отриманих науковцями про стан розвитку сільськогосподарського виробництва у різних регіонах України, земельні органи повинні розробляти заходи з надання агрономічної допомоги сільським виробникам [55].

Цілком справедливо О. І. Тихомиров зауважив, що, не отримуючи достовірних даних і не володіючи спеціальними статистичними знаннями, методологією, інструментарієм вивчення стану розвитку сільського господарства, агрономи звертаються до кустарних методів, що пов'язано з рядом труднощів. Крім того, зміни в суспільно-економічних відносинах, перебудова державного апарату на нових соціалістичних засадах висувають перед сільськогосподарською статистикою низку завдань щодо становлення соціалістичного землевпорядження, організації посівних площ, підвищення продуктивності, регулювання продовольчого питання та багатьох інших.

Доповідач зосередив увагу присутніх на тому, що нині вся статистична робота у сільському господарстві здійснюється в різних організаціях і відомствах. Як показав дореволюційний досвід, ця практика себе не виправдала. Від імені з'їзду доповідач пропонував всю статистичну роботу в сільському господарстві зосередити в одному відділі Центрального статистичного бюро України. Бажано, щоб філії статистичного відділу були відкриті в губернських і повітових земельних органах [56].

О. І. Тихомиров зауважував, що основним завданням статистичного відділу має бути вивчення стану сільського господарства в цілому, а також

окремих його галузей – тваринництва, рослинництва та окремих напрямів, зокрема, городництва, садівництва, спеціальних культур та ін. Це завдання можуть виконати спеціальні статистичні підрозділи, які необхідно утворити: сільськогосподарських переписів, поточної сільськогосподарської статистики, бюджетної статистики, динаміки селянського господарства, спеціальних наукових досліджень.

Цілком обґрунтованою була пропозиція доповідача про підготовку фахівців-статистів. Він радив при вищих, середніх навчальних закладах відкрити кафедри, відділення, організувати коротко- і довгострокові курси підготовки і перепідготовки статистів – з економістів, агрономів, техніків, майстрів, інструкторів із різних галузей сільського господарства.

О. І. Тихомиров вважав, що для подолання відірваності статистики від життєвих запитів, що негативно позначалося на статистичній діяльності в минулому, слід налагодити тісний зв'язок із громадською агрономією. Для цього як у центрі, так і на місцях утворити при відділах сільськогосподарської статистики ради з представників агрономічних, кооперативних статистичних відділів, а також навчальних закладів, що готують кадри статистів для сільського господарства [57].

Підвищення врожайності спеціальних культур – важливе завдання науковців

З огляду на важливість наукових досліджень у садівництві, виноградарстві, городництві, баштанництві, тютюнництві, хмільництві, коноплярстві Організаційне бюро аграрного з'їзду організувало «Секцію спеціальних культур». Варто зауважити, що у структурі Наркомату земельних справ, його підрозділах на місцях ці культури були виокремлено у самостійні відділи.

Про питання розвитку виробництва спеціальних культур, підведення наукової бази з метою підвищення їх врожайності йшлося у доповіді

І. С. Філіпишина «Про організацію і функції підвідділів спеціальних культур при відділах сільського господарства, інструкторську справу по цих культурах і бажана постановка». Виступаючий наголосив, що організація підвідділів спеціальних культур при всеукраїнських, губернських і повітових земельних органах має своєю метою наукове обслуговування всіма доступними методами і засобами землеробського населення для підвищення врожайності спеціальних сільськогосподарських культур. До цієї важливої справи мають долучитися працівники науково-дослідних установ, дільниць, полів, лабораторій, кооперативних, культурних господарств, інших землеробських організацій.

Також великого значення набуває промислове перероблення цих культур з метою забезпечення готовою продукцією населення. Земельні підрозділи, що займаються організацією вирощування спеціальних культур, повинні організувати їх економічне, біологічне і статистичне обстеження, складати плани розширення площ культивування по регіонах України. У компетенції земельних підрозділів має бути і контроль питань щодо вдосконалення техніки для перероблення, зберігання, транспортування готової продукції тощо.

І. С. Філіпишин обґрунтував необхідність розгортання наукових досліджень щодо вирощування спеціальних культур, пропаганди агрономічних знань серед сільських господарів, які займаються їх культивуванням. Для цього необхідно активізувати зусилля фахівців і науковців для організації спеціальних курсів, читання лекцій, проведення бесід із селянами, широко практикувати показ раціональних агрономічних прийомів і методів на показових ділянках, полях, у господарствах [58].

У доповіді С. М. Коновалюка «Короткий огляд стану плідівництва на Україні у теперішній час і найближчі заходи необхідні для його утворення і розвитку» йшлося про збереження цінних фруктових садів. Доповідач також пропонував збільшити чисельність спеціалістів по садівництву, городництву, інших культурах. Важливо організувати боротьбу із шкідниками і хворобами плодових та овочевих культур. Для виведення нових сортів слід налагодити збір насіння диких плодових дерев, облаштувати розсадники й розплідники для

виросування підщеп, широко розгорнути дослідну роботу в спеціально організованих садово-городніх науково-дослідних станціях.

Доповідач вважав, що однією з важливих умов широкого розвитку плідівництва, садівництва й овочівництва має стати пропаганда серед сільських господарів елементарних знань, наукових досягнень у цих галузях сільськогосподарського виробництва. Необхідно налагодити організацію мережі курсів, читання лекцій, у вищих навчальних закладах передбачити відповідну спеціалізацію, готувати фахівців [59].

Питання організації державних плодкових розплідників в Україні висвітлили у своїх виступах І. С. Філіпишин і С. О. Воронов. М. В. Євтушенко пропонував присутнім для обговорення свої пропозиції з питання «Про організацію маточних розсадників городнього насіння». Зокрема, він обґрунтовано доводив про необхідність утворення принаймні одного на губернію маточного розсадника, бажано при дослідних станціях, закріпивши цю справу за фахівцями з спеціальних культур.

М. В. Євтушенко наголошував на тому, що маточні розсадники повинні продукувати на наукових основах найбільш цінні й поширені сорти, виведені науковцями дослідних станцій. Ці городні культури необхідно широко популяризувати серед сільських господарів. Маточні розсадники забезпечити достатніми земельними площами, живим і мертвим інвентарем, будівлями і всім необхідним для ефективної наукової діяльності [60].

На засіданнях секції із спеціальних культур були прочитані доповіді П. Г. Шитта «Організація збору насіння диких плодкових дерев і влаштування розсадників по культурі підщеп», С. Д. Пупко «Садівництво і городництво за статистичними матеріалами», І. С. Філіпишина «Короткий огляд овочевого насінництва і заходи по його покращенню» та «Організація охорони плодкових садів і виноградників в Україні».

С. Д. Пупко і Корнільєв виступили з доповіддю «До питання про організацію технічної переробки плодів і овочів». У резолюції, прийнятій учасниками секційного зібрання, наголошувалося, що у зв'язку з труднощами в

продовольчому забезпеченні, постачання населенню овочів і фруктів має виключне значення. Їх перероблення, зберігання, транспортування вимагає наукових підходів у вирішенні цих питань. Для наукової розробки питань технічного перероблення овочів і фруктів при дослідних станціях доцільно відкрити відповідні відділи.

У резолюції зазначалося, що до виконання цієї важливої справи необхідно терміново підготувати технічний персонал, відкривши мережу підготовчих курсів, де готувати спеціалістів по садово-городнім промислам. Успішна реалізація цих та інших заходів щодо раціонального використання садово-городньої продукції суттєво позначиться на забезпеченні продовольством населення України [61].

На всеукраїнському агрономічному з'їзді багато уваги було приділено питанням відбудови й наукового забезпечення розвитку лікарсько-рослинного промислу в Україні. З цього наукового напрямку виступили Д. Д. Рябий, В. М. Андреев, М. П. Солоненко, І. І. Білецький, В. Л. Львов. Після широкого обговорення їхніх виступів було ухвалено спільну резолюцію щодо активізації наукових досліджень у цій галузі.

Зазначалося, що до війни в Україні був широко розвинений лікарсько-рослинний промисел, який задовольняв потреби внутрішнього ринку і закордону. Однак через війни й революції цей промисел занепав. Величезна потреба в лікарських рослинах, яку відчувають медицина й ветеринарія, залишається незадоволеною. Тому перший всеукраїнський агрономічний з'їзд визнає необхідним прийняття рішучих заходів для відтворення лікарсько-рослинного промислу, визначаючи шляхи його реалізації: а) популяризація цього промислу серед широких верств населення в усіх регіонах України, організація пересувних і стаціонарних виставок, музеїв, розповсюдження літератури, влаштування показових ділянок і господарств; б) з огляду на нестачу інструкторів та інших спеціалістів відкриття підготовчих курсів у регіонах; в) реальна підтримка розширення досліджень і вивчення лікарських рослин як однієї з найважливіших умов подолання їх дефіциту; г) надати

можливість дослідним установам брати участь у підготовці спеціалістів (інститут практикантів, організація курсів, читання лекцій, закордонні відрядження), організація відділів лікарського насінництва [62].

У резолюції наголошувалося, що організацію й загальне керівництво розвитком лікарсько-рослинного промислу слід покласти на Головне управління державними хіміко-фармацевтичними заводами. Керівництво організацією насінневих пунктів, показових плантацій, науково-дослідних установ має залишатися за Наркоматом земельних справ.

З метою найбільш успішного втілення заходів щодо розвитку, культивування, збору лікарських рослин необхідно залучати персонал Всеукраїнської кооперативної спілки. Вона повинна активізувати науково-дослідну роботу, організувати показові насінневі плантації, популяризувати лікарсько-рослинний промисел, брати участь у розробленні положення про випробування насінневого матеріалу.

Автори резолюції вважали, що господарства, які займаються вирощуванням, збором і реалізацією лікарських рослин, мають бути забезпечені живим і мертвим інвентарем, відповідним обладнанням, не відчувати потребу в матеріальному забезпеченні, мати достойну оплату праці [63].

Прослухавши доповідь В. Г. Аверіна «Про організацію заходів для боротьби з шкідниками сільськогосподарських культур в Україні», учасники секційного зібрання висловили думки з цього важливого питання у спеціальній резолюції. Вони визнали за необхідне накреслити такі заходи: 1. Утворити при Наркоматі землеробства центральну установу по боротьбі зі шкідниками сільськогосподарських культур, завданнями якої будуть: а) підготовка спеціалістів, для чого розгорнути мережу спеціальних курсів. Усіх, хто вже закінчив спеціальні й загальноосвітні вищі навчальні заклади, посилати у місцеві дослідні установи для проходження практики; б) розгорнути широку пропаганду заходів щодо застосування найпростіших механічних, хімічних попереджувальних прийомів для запобігання хвороб і появи шкідників;

в) вжити найенергійніших дій до розгортання виробництва і закупівлі за кордоном хімічних препаратів, налагодити випуск нових і відомих апаратів для обробки рослин; г) організувати науково-пошукові дослідження з метою вироблення простих отруйних речовин із місцевої сировини, зокрема лікарських рослин; д) залучити до боротьби зі шкідниками місцеві ентомологічні осередки, використавши кооперативні спілки, культурні господарства для пропаганди елементарних знань серед населення, організувати показові пункти; е) широко залучити кореспондентську мережу для статистичного обстеження місцевостей, вражених шкідниками, активізувати суспільство на боротьбу з ними.

Організаційне бюро прийняло рішення про скликання всеукраїнського з'їзду по боротьбі зі шкідниками сільськогосподарських культур. Визначено ряд питань для обговорення на з'їзді: з'ясувати поточний стан справ; намалювати найближчі перспективи боротьби зі шкідниками; розробити заходи у центрі й на місцях з метою розгортання боротьби зі шкідниками сільськогосподарських культур [64].

Розвитку тваринництва – наукову основу

Роки війни, революції, окупація більшовиками України спричинили руйнацію економіки, особливо сільського господарства, величезних збитків було завдано тваринницькій галузі через масовий безконтрольний забій худоби, свиней, овець, інших домашніх тварин, відчутне зменшення кількості племінного матеріалу. Недороди і скорочення посівних площ призвели до катастрофічного зменшення кормових ресурсів, що у свою чергу негативно позначилося на стані тваринництва. Наступала продовольча криза, населення промислових центрів, міст, мільйонна армія потребували м'ясних і молочних продуктів.

Прийшовши до влади, більшовики видали низьку директив, постанов і рішень з метою відродження й подальшого розвитку продуктивного

тваринництва. Варто наголосити, що виробленням наукових основ розвитку тваринництва займалися управління дослідної справи Наркомзему, губернські земельні органи, дослідні станції, кафедри науково-дослідних установ і навчальних закладів.

Безумовно, що питання розвитку тваринництва, напрацювання наукових рекомендацій щодо відновлення племінної справи, поліпшення породності, налагодження кормовиробництва активно обговорювали на агрономічному з'їзді. Для розроблення ефективних заходів науковці та фахівці провели спільні засідання секцій тваринницької і дослідної справи. За доповідями відомих фахівців із тваринництва С. А. Іванова і П. А. Плюйка прийнято науково обгрунтовані резолюції, реалізація яких реально мала сприяти розвитку тваринницької галузі. Зокрема, С. А. Іванов запропонував організувати комісії з тваринницької дослідної справи при управлінні дослідного підвідділу Наркомату землеробства і обласних управліннях з дослідної справи, а також відкрити районні дослідні установи з тваринництва. Наукові результати цих установ негайно застосовувати в практичній діяльності фахівців-тваринників. Важливим положенням резолюції було побажання С. А. Іванова, щоб у вищих навчальних агрономічних закладах були організовані експериментальні дослідження з тваринництва. Фахівці, підготовлені у цих закладах, поповнять штат науково-дослідних установ, лабораторій, працюватимуть на дослідних ділянках і полях, у культурних зразкових радгоспах [65].

П. А. Плюйко у своїй доповіді порушив надзвичайно актуальне питання про масову селекцію племінних тварин із залученням місцевих порід. Для цього необхідно організувати зоотехнічні дослідні станції або відділи при існуючих науково-дослідних установах. Важливо провести реєстрацію, вибракування, розробити методику масового відбору тварин із місцевих порід. Ці заходи, на думку доповідача, дозволили б відмовитися від закупівлі дорогих іноземних плідників [66].

На засіданні секції відомий зоотехнік, професор І. О. Широких виступив із доповіддю «Загальні основи роботи по тваринництву в центрі і система

проведення її через інститут дільничних тваринників та волземвідділи». Доповідач переконував присутніх, що гармонійна робота з відбудови сільського господарства можлива лише за умови згуртування всіх зацікавлених сил країни. Завдання тваринницького центру Наркомзему полягає у керівництві питаннями вивчення, покращення й контролю тваринницької галузі на території республіки. Його працівники повинні розробити загальний план розвитку тваринництва, проекти декретів, постанов, інструкцій з метою створення сприятливих умов для розгортання роботи науково-дослідних установ і широкої пропаганди знань серед сільського населення. Для цього необхідно влаштувати навчальні курси, виставки, проводити екскурсії в дослідні установи, племінні господарства, розплідники елітних тварин.

І. О. Широких вважав, що необхідність нагальної відбудови тваринницької галузі вимагає від відділів тваринництва губернських земельних структур зосередити увагу на виконанні вказівок Наркомзему щодо забезпечення науково-дослідних установ усім необхідним. Вони повинні узагальнювати результати досліджень і направляти звіти до вищих інстанцій. Відділи тваринництва повітових земельних органів мають виявити ініціативу у справі відновлення й розвитку тваринництва свого регіону. Широко залучати до цієї роботи техніків, інструкторів, дільничних агрономів, які мають сприяти розгортанню науково-дослідних робіт, надаючи конкретну допомогу дослідним станціям, лабораторіям тощо.

Він наголошував, що волосні земельні відділи мають обмежену кількість штатних працівників, тому повинні залучати повітових фахівців із тваринництва. Останні будуть виявляти й реєструвати племінних тварин, займатися організацією злучних пунктів, племінних розсадників, забезпеченням тварин кормами, влаштуванням показових годівель, утворенням контрольних спілок, молочних, м'ясних кооперативів, товариств, артілей. Вони також мали б займатися питаннями організації перероблення збуту тваринницької продукції [67].

У тваринницькій галузі, як і в сільському господарстві в цілому, не

вистачало не лише наукових кадрів, й фахівців середньої ланки – техніків, інструкторів, майстрів, агрономів, які мали надавати кваліфіковану допомогу колективним й одноосібним селянським господарствам, що займалися розведенням продуктивного тваринництва.

На засіданні тваринницької секції з доповіддю про підготовку фахівців для галузі виступив Г. Г. Дібольд. Він, зокрема, зауважив, що постала невідкладна потреба в забезпеченні спеціалістами-тваринниками починаючи із центральних органів управління і до селянських господарств. Передусім необхідно готувати працівників науково-дослідних установ, а також інструкторів і техніків, для чого розгорнути мережу вищої, середньої освіти і професійних шкіл. Життя вимагає відкриття вузьких спеціалізованих навчальних закладів усіх рівнів, які б готували практичних працівників без обмеження віку і статі. Серед населення необхідно організувати широку пропаганду знань із тваринницької галузі, відкривши на місцях мережу курсів-лекторіїв для ознайомлення сільських господарів з останніми досягненнями науково-дослідних установ у тваринницькій галузі та в сільському господарстві.

Доповідач вніс обґрунтовану пропозицію щодо розробки програм для просвітницької мережі, зокрема з питань розвитку тваринницької галузі. Цим мали займатися вищі навчальні заклади, науково-дослідні установи, залучаючи до цієї важливої справи фахівців Наркомзему, губернських, повітових, волосних земельних відділів і відділів дослідної справи. Доповідач запропонував президії агрономічного з'їзду відкрити два вищих навчальних заклади – у Києві та Харкові, не менше шести середніх навчальних закладів (технікумів) і по чотири на губернію професійні школи. У населених пунктах необхідно відкривати курси для навчання місцевих власників одноосібних господарств тваринницькій справі, влаштовувати показову годівлю, прийомів утримання та догляду тварин тощо [68].

На засіданні тваринницької секції з доповіддю «Загальний напрямок діяльності в галузі покращення великої рогатої худоби» виступив професор

Ю. З. Уман. Він зауважив, що сучасний стан сільського господарства негативно впливає на ситуацію з утримання великої рогатої худоби. Занепала племінна справа внаслідок знищення елітних плідників, відсутності кормової бази. Разом із тим заходи, які вживає радянська влада, Наркомат земельних справ, зважаючи на зв'язок селянських господарств із ринком у формі товарно-грошових відносин, повинні змінити розвиток тваринництва у бік підвищення його продуктивності та якості. Першочерговим завданням у напрямі покращення умов утримання, годівлі, розведення великої рогатої худоби має бути виявлення й облік племінних тварин, ведення племінних книг, організація скотарських союзів, контрольних спілок, забезпечення худоби якісними, поживними кормами, боротьба з інфекційними хворобами.

Дуже важливо цю роботу розгорнути в районах розповсюдження місцевих груп худоби з підвищеною молочною і м'ясною продуктивністю. Ю. З. Уман вважав, що в культурних господарствах, організованих на базі поміщицьких економік і маєтків, доцільно організувати злучні пункти, племінні розплідники, ветеринарні дільниці, які обслуговуватимуть поголів'я тварин колективних і одноосібних селянських господарств. Також необхідно видати спеціальний декрет про захист племінного тваринництва, забезпечення племінних господарств потрібною кількістю якісних кормів, від чого значною мірою залежить виведення поліпшених порід худоби [69].

Продовольча криза негативно позначалася на забезпеченні населення хлібом, м'ясними продуктами, овочами, баштаними тощо. Надто негативно кризові явища вплинули на виробництво молока та молокопродуктів. Молока потребували передусім діти, хворі, поранені, працівники промислових підприємств. Для виправлення становища з виробництвом молока уряд і структури Наркомзему вживали необхідних заходів. Із величезними труднощами почали відроджувати племінну справу для виведення й поліпшення породності молочних корів, організовували молочні товариства, кооперативні спілки, вживали заходів для поліпшення кормової бази, умов утримання худоби тощо.

Готуючись до проведення Першого всеукраїнського агрономічного з'їзду, Організаційне бюро заздалегідь передбачило винесення на обговорення цілої низки питань щодо відновлення й розвитку продуктивної молочної худоби, відбору в сільських господарствах кращих екземплярів корів, покращення їх породності, якості та кількості одержуваного молока тощо.

У цьому плані, на наш погляд, важливе значення мала постанова Ради народних комісарів УСРР «Про організацію молочних ферм» від 28 травня 1920 р., якою уряд зобов'язав Наркомат земельних справ «організувати наявної в його розпорядженні молочної худоби, молочних ферм поблизу міст і фабрично-заводських центрів». Постановою визначено порядок розподілу молока серед категорій населення, безумовно, в першу чергу дітям [70].

У світлі виконання положень постанови цієї та інших урядових документів розглядалося питання розведення молочного поголів'я елітних корів, забезпечення якісним молоком і молочними продуктами населення України.

На з'їзді жваво обговорювали доповідь І. П. Холмського «Загальний напрямок діяльності в галузі молочного господарства». У резолюції, схваленій учасниками тваринницької секції, наголошувалося, що скотарство і молочне господарство є однією з основних галузей сільського господарства. Найправильнішим шляхом до відбудови й розвитку молочного скотарства була б організація спеціалізованих кооперативів, артілей, товариств. Підтримуючи їх на державному рівні, необхідно розширити й доповнити декрет про звільнення цих структур від реквізиції згідно з розкладкою на худобу, корми та реманент. Важливо узаконити заведення спеціальних книг реєстрації живого і мертвого реманенту, забезпечити господарства охороною, захистом від пограбувань і руйнувань. Для забезпечення молочних підприємств коштами, концентрованими кормами, племінними тваринами, плідниками, спеціальним персоналом пропонувалось об'єднати їх у кооперативні союзи вищого порядку.

Через гостру нестачу кваліфікованих кадрів-агрономів, інструкторів, майстрів, техніків, фахівців-виробників молочної продукції в резолюції

передбачено необхідність їх підготовки. У кожній губернії варто також налагодити роботу мережі відповідних навчальних курсів [71].

З доповіддю про підвищення молочної продуктивності скотарських гуртів на тваринницькій секції виступила Є. А. Александровська. Ю. З. Уман у своєму виступі висвітлив питання «Організація молочних ферм у культурних господарствах».

Щодо першого виступу учасники засідання дійшли однозначного висновку про необхідність масового обстеження селянських господарств для виявлення продуктивних молочних корів. Зоотехнічні організації повинні розіслати по всій Україні спеціальні облікові картки з відповідними питаннями. Зібрані дані повітовими і волосними зоотехніками слід передати дослідним станціям для відповідного опрацювання і проведення досліджень з метою підвищення молочної продуктивності селянської худоби.

Виступаючи перед членами тваринницької секції, Ю. З. Уман, обґрунтовано доводив, що радянські культурні господарства, тобто радгоспи, організовані на базі колишніх поміщицьких економій і маєтків, є найбільш придатними для організації молочних ферм. Вони в змозі забезпечити молоком і молочними продуктами міських жителів і робітників промислових центрів. Зосереджуючи групи відбірної за продуктивністю худоби, культрадгоспи повинні вживати заходів для покращення породності селянських скотарських гуртів. Слід розробити методики застосування передових технічних прийомів щодо розведення елітної худоби, організації показової дослідної годівлі, виробництва молочної продукції [72].

У резолюції, ухваленій зібранням секції зазначалося, що молочну худобу треба підбирати шляхом відбору з місцевої найбільш продуктивної молочної худоби. Фахівці повинні мати доступ до гуртів худоби, реєстрованої у населення згідно з продовольчою розкладкою, реєстрованої в Україну з Росії й інших регіонів, закупленої у сільських господарів за урядовими рознарядками.

Автори резолюції зосередили увагу фахівців на необхідності

забезпечення молочних ферм поживними кормами, зокрема зеленими, коренеплодами, концентрованими сумішами. Для цього ферми повинні мати власні посівні площі для зернових, трав'яних культур, цукрових і кормових буряків. Вирощуваний молодняк, слід утримувати у покращених умовах, забезпечувати необхідними кормами. Вирощений у племінних господарствах молодняк мав поповнювати поголів'я молочної худоби продуктивними плідниками, забезпечувати племінним матеріалом селянські одноосібні господарства [73].

Варто зауважити, що під час роботи тваринницької секції у кількох доповідях висвітлювалися питання розвитку конярства, свинарства, птахівництва, кролівництва, бджільництва. Цілком очевидно, що поголів'я коней як робоча, стройова сила зазнало надзвичайно великих втрат, занепала й племінна справа. Крім офіційної мобілізації до армії великої кількості коней із конезаводів, селянських табунів, широкого розмаху набуло примусове вилучення коней військовими частинами різних армій, повстанськими загонами тощо. Масово пограбовані племінні господарства, елітні верхові коні використовувалися як їздові – для перевезення вантажів, при виконанні військових і громадських робіт.

На агрономічному з'їзді з доповіддю «Загальний напрямок діяльності по конярству і кіннозаводству» виступили А. М. Платоненко, Ф. А. Павлов і А. В. Ширмахер. Вони наголошували, що за існуючого державного ладу приватним інтересам і однобічному розвитку конярства не може бути місця. Тому «в основу організації кіннозаводства має бути покладено його покращення відповідно економічних потреб держави, вважаючи конярство однією з найважливіших виробничих сил країни» [74].

Автори доповіді, спираючись на минулу практику розведення коней, зауважили, що для покращення породності коней на державному рівні найкращими визнаються породи: англійська, арабська, рисаки, а із західних – першерони, клейдесдалі, брабансони і гірські ардени. Для розведення коней цих порід Наркомзем має організувати конезаводи. Для цього потрібно широко

використати державні та приватні конезаводи, а також поміщицькі маєтки й економії, що мали пристосовані приміщення і земельні угіддя, на яких вирощували якісні корми для належної годівлі коней.

На їхню думку, слід відновити й побудувати мережу племінних розплідників, злучних пунктів по всій Україні. Для цього треба виявити й поповнити їх породистими жеребцями і кобилами, щоб відтворити кінські табуни елітних порід. З огляду на недостатню кількість плідників, по можливості, застосовувати штучне запліднення кобил.

Для покращення породності й виведення нових порід коней важливо відновити під керівництвом Наркомзему та його місцевих структур випробування, влаштування перегонів, виставок, показової годівлі, лікування, утримання коней тощо. Врешті, з метою відбудови й розвитку конярства необхідно розгорнути серед населення пропагандистську роботу, поширювати наукові знання, активізувати самодіяльність сільських господарів для поповнення робочої сили, а для держави – вирощувати стройових коней [75].

На засіданнях тваринницької секції багато уваги приділили питанням наукового забезпечення розвитку продуктивного тваринництва – свинарства, вівчарства, птахівництва, кролівництва, бджільництва. Ця галузь сільськогосподарського виробництва зазнала величезних втрат у роки війни й революційного лихоліття, що негативно позначилося на забезпеченні населення, особливо міст, промислових центрів, армії, продуктами харчування. У цьому контексті варто зауважити, що більшість сільського населення не мала можливості утримувати й розводити велику рогату худобу, коней і навіть свиней або овець. Для власного споживання вони розводили переважно курей і кролів, утримання яких потребувало менших витрат.

Разом із тим продовольчі загони масово вилучали продукти харчування, що межувало із суцільним пограбуванням селянських господарств, залишаючи селян за межею виживання.

На засіданнях агрономічного з'їзду було заслухано доповіді з питань відтворення поголів'я й розвитку дрібного тваринництва в Україні. Зокрема,

відомий аграрій А. С. Іоффе виголосив на засіданні тваринницької секції доповідь «Загальний напрям діяльності в галузі свинарства». Він вважав, що першочерговими завданнями розвитку й покращення свинарства є:

- а) організація племінних розсадників, плідників у державних, кооперативних, приватних господарствах і широкого використання їх селянськими одноосібними та колективними господарствами;
- б) організація, передусім у малоземельних районах, мережі відгодівельних пунктів;
- в) видання брошур, листівок, плакатів, наукової літератури для популяризації свинарства з урахуванням особливостей регіонів України;
- г) улаштування курсів для підготовки спеціалістів з організації та реалізації заходів у селянських господарствах з метою підвищення продуктивності свинарства;
- д) виявлення районів покращеного племінного і маточного матеріалу;
- е) укладення угод із селянськими господарствами про відгодівлю свиней на умовах оплати прирощеної ваги;
- є) вжиття заходів з охорони господарств від реквізиції, пограбувань і знищення;
- ж) організація мережі ветеринарних пунктів, забезпечення їх лікувальними, щеплювальними засобами [76].

На засіданнях тваринницької секції із двома доповідями виступив професор А. І. Макаревський, а саме «Загальний напрям діяльності в галузі птахівництва» і «Кролівництво на Україні». У першій доповіді він зупинився на вимогах декрету уряду від 19 серпня 1920 р. про розвиток птахівництва, забезпечення в широких масштабах населення курятиною. Він наголосив, що невідкладно слід провести облік племінного птахівництва в республіці, а для здійснення цього організувати при кожному губернському земельному відділі тваринництва, відділення птахівництва. Наркомзем повинен вжити заходів для організації реєстрації племінних птахівничих господарств у всіх повітах, у першу чергу в районах інтенсивного розвитку птахівництва та створення на базі цих господарств птахівничих розплідників.

Доповідач зазначив, що ефективним заходом розвитку птахівництва було б об'єднання їх у кооперативні спілки та товариства з наданням державної допомоги в налагодженні племінної справи у птахівництві. Він закликав

допомогти також у виведенні й розведенні покращених порід птиці, вважаючи, що важливою умовою розвитку в Україні птахівництва має бути підготовка наукових кадрів, які мають спеціальну або ветеринарну освіту. Також необхідно готувати інструкторів і техніків із різних напрямів, зокрема утримання, відгодівлі тощо.

У доповіді А. І. Макаревського було порушено, надзвичайно важливе для сільських господарів питання про переробку, збереження, збут птахівничої продукції – яєць, м'яса, пір'я. Набувало ваги питання щодо пропаганди птахівництва як важливої галузі, що виробляє продукти харчування для населення. Доповідач рекомендував відповідним структурам Наркомзему налагодити видання наукової літератури, книг, брошур, плакатів, організацію музеїв, відгодівельних і показових пунктів. Важливо, на його думку, організувати видання спеціального журналу з птахівництва, на сторінках якого висвітлювати наукові досягнення світових і вітчизняних дослідних установ у питаннях, пов'язаних із птахівничою галуззю [77].

У другому виступі А. І. Макаревський торкнувся питання про розвиток нової галузі тваринництва – кролівництва, яке набуло в деяких місцевостях значного розвитку. Він зауважив, що кролів можна розвивати у міських, приміських і сільських умовах, надаючи необхідну допомогу населенню. Враховуючи, що на теперішній час майже немає організованих племінних кролерозплідників для постачання населення кролями, необхідно потурбуватися про організацію їх у всіх губерніях України. Доцільно було б розташувати їх поблизу великих міст і промислових центрів.

Доповідач вважав, що водночас з утворенням племінних розплідників влада має сприяти об'єднанню кролівників у кооперативні спілки, товариства, гуртки тощо. Кролівництво є певною мірою новою галуззю тваринництва, тому необхідно розгорнути серед населення широку пропагандистську роботу. Першочергово налагодити підготовку кадрів, розробити програми з кролівництва для всіх сільськогосподарських шкіл, вищих навчальних закладів, короткострокових курсів і лекторіїв. Також налагодити випуск наукової і

популярної літератури, листівок, плакатів, організувати проведення бесід. Важливою й корисною справою буде видання спеціального журналу з кролівництва, дописувачі якого висвітлюватимуть питання розвитку цієї галузі, що постачатиме населенню цінну в продовольчому відношенні продукцію [78].

Важливою галуззю сільськогосподарського виробництва було бджільництво. Тому Всеукраїнський революційний комітет видав постанову «Про охорону бджільництва», відповідно до якої господарства, що займаються пасічництвом і застосовують лише власну працю, не підлягають жодному обмеженню, розподілу й відчуженню. Оподаткування їх здійснюється на підставі загальних норм, особливих податків не накладається. Постанова покладала на земельні органи завдання всебічно сприяти розвитку бджільництва, вимагати від зоотехнічних комісій видачі охоронних свідоцтв і допомоги [79].

Надаючи великого значення розвитку бджільництва, Президія агрономічного з'їзду виокремила секцію, на засіданнях якої широко розглянуто проблеми, пов'язані з розвитком цієї галузі сільськогосподарського виробництва. Питання про розвиток бджільництва неодноразово розглядалося в урядових органах. У роботі з'їзду взяли участь українські вчені, які займалися питаннями наукового забезпечення розвитку бджільництва: А. Г. Козачок, В. О. Нестерводський, І. І. Корабльов, Н. В. Ломакін, Є. Є. Фісун, В. Ю. Шимановський, С. Л. Тригубов, Лисянський. Ці фахівці були запрошені Президією агрономічного з'їзду до участі у з'їзді з питань бджільництва, запланованого в Москві.

Учасники секційного зібрання з бджільництва затвердили резолюцію щодо розвитку бджільництва на наукових засадах. Зокрема, пропонувалося організувати в Україні два центри з розгортання наукових досліджень із бджільництва. Це мали бути дослідні станції або інститути, яким надаватиметься право викладання з метою підготовки фахівців для цієї галузі. Крім того, слід організувати мережу підготовчих курсів для навчання інструкторів, техніків й майстрів за спеціальними програмами, щоб

активізувати розвиток бджільництва. На думку авторів резолюції, було б корисним увести до шкільних програм питання щодо розвитку бджільництва або організації спеціальних шкіл. Необхідно також влаштувати показові пасіки, музеї, пересувні виставки для популяризації бджільництва. Наркомзему рекомендувалося налагодити випуск спеціальної літератури для населення й розгорнути широку просвітницьку роботу [80].

У резолюції наголошувалося, що ефективним напрямом розвитку бджільництва може бути кооперування господарств, із наданням права бджолярам об'єднуватися в кооперативні спілки, союзи, товариства. З огляду на особливе значення громадської самодіяльності у виконанні накресленої Наркомземом програми, уряд має опікуватися практичною реалізацією заходів за допомоги місцевих земельних органів, виділити достатнє фінансування, налагодити підготовку наукових кадрів, фахівців тощо.

Важливою умовою розвитку бджільництва, зазначалося в резолюції, розглядалась організація при дослідних станціях технічних бюро, які б займалися розробкою пасічної техніки, вивчали потребу пасічників у інвентарі, матеріальній та фінансовій допомозі. На них доцільно покласти влаштування показових пасік, організацію екскурсій, розповсюдження спеціальної літератури, навчання пасічників новітнім технічним прийомам, методам ведення пасічного господарства, виготовленням рамкових вуликів.

На засіданнях секції виступаючі висловили думку про необхідність видання спеціального журналу з бджільництва, на сторінках якого необхідно пропагувати наукові досягнення в цій галузі, висвітлювати зловоденні проблеми та шляхи їх раціонального вирішення. Запропоновано повернути з Петроградського музею бджільництва власноручно виготовлений П. І. Прокоповичем вулик, а також надіслати на адресу Організаційного бюро агрономічного з'їзду в Москві заявку на включення в програму українських науковців, що займалися бджільництвом. Про них згадувалося вище [81].

На засіданні секції з бджільництва В. О. Нестерводський виступив з доповіддю про необхідність наукового забезпечення розвитку шовківництва.

Він запропонував Наркомату землеробства негайно видати декрет про охорону тутових плантацій, окремих посадок, які вирубало населення для палива. Усі плантації передати в підпорядкування культурних радянських господарств (радгоспів), організувати розплідники для масових насаджень тутових дерев. Радгоспам подбати про показову годівлю шовкопрядів, відкриття підготовчих курсів і лекторів із шовківництва. Пропонувалося на базі Харківської дослідної станції бджільництва організувати підготовку фахівців – шовківників. Наркомзем повинен забезпечити шовківницькі господарства достатнім фінансуванням, сировиною, спеціальними матеріалами [82].

Відомо, що надзвичайно великої шкоди продуктивному тваринництву завдавали інфекційні хвороби, що швидко поширювалися в Україні. Тому уряд України надавав велику увагу питанням боротьби з пошестями. На території України було розповсюджено постанову Раднаркому Російської Федерації «Про заходи по боротьбі з чумою рогатої худоби», видану 28 січня 1920 р. Однак, з огляду на те, що цього було недостатньо, Всеукраїнський революційний комітет опублікував 20 лютого 1920 р. свою постанову «Про заходи проти розповсюдження чуми рогатої худоби» [83], згідно з якою було утворено «Всеукраїнський протичумний комітет» при земельній комісії Всеукрревкому, незабаром перетворену в Наркомат земельних справ. На місцях організовували протичумні комісії, які займалися виявленням хворих тварин, лікуванням, забоєм, утилізацією, дезінфекцією приміщень, введенням карантину тощо.

Готуючись до проведення агрономічного з'їзду, його організатори, безумовно, турбувалися надзвичайно важливим питанням щодо масового ураження тваринництва республіки інфекційними хворобами. У матеріалах, що висвітлювали роботу всеукраїнського агрономічного з'їзду, з цього питання вміщено доповідь В. К. Подольського «Вплив загострення епізоотій на розвиток тваринництва». Доповідач наголосив: «Необхідно визнати, що епізоотії, широко розповсюджені на Україні: чума рогатої худоби, сар і короста, як один із наслідків громадської війни, ведуть сільськогосподарське тваринництво до виродження». Визнано, що існування цих епізоотій не дає

можливості організувати заходи щодо покращення тваринництва з огляду на нестійке економічне становище селянства. Крім того, як вважав доповідач, без налагодження нормальних умов роботи на протичумних щеплювальних станціях, чума рогатої худоби набуде зтяжнього характеру, що загрожує цілковитою загибеллю скотарства в Україні [84].

На його думку, необхідно звернути увагу Наркомзему, Наркомпроду та інших органів, на недопустиму байдужність щодо постачання щеплювальних станцій необхідними лікувальними препаратами. Зоотехнічні заходи будуть дієвими, якщо негайно надати ветеринарну допомогу тваринницьким гуртам сільських виробників. У цьому контексті, на наш погляд, важливою була думка В. К. Подольського про те, що, незважаючи на масове ураження інфекційними хворобами тваринництва, майже не видається наукова й популярна література. Він пропонував відповідним державним органам, Наркомзему, дослідним станціям вжити рішучих заходів для налагодження випуску необхідної літератури, широкої агітаційно-пропагандистської роботи серед населення, закликаючи його до боротьби з інфекційними хворобами, що вразили тваринництво республіки [85].

Проблема відсутності сільськогосподарської літератури на державному рівні не залишилася поза увагою Організаційного бюро, яке займалося підготовкою і проведенням агрономічного з'їзду. У програмі роботи з'їзду фахівців сільського господарства було передбачено спеціальні доповіді П. Т. Пушкарьова «Популярна сільськогосподарська література», А. Г. Терниченка «Організація видавництва сільськогосподарської літератури як невідкладне загальнодержавне завдання», Б. М. Усовського «Видавництво літератури по садівництву і городництву». Однак ці доповіді за нестачею часу не були виголошені на з'їзді. Спеціально створена комісія розглянула їх і підготувала виважену резолюцію, оголошену й затверджену учасниками зібрання на пленарному засіданні з'їзду.

Зокрема, комісія запропонували відповідним державним установам, у першу чергу Наркомату земельних справ, приділити поглиблену увагу

відбудові й розвитку сільського господарства як одній із найважливіших державних справ у розбудові народного господарства України. Тому налагодження видання наукової, навчальної й популярної літератури слід визнати невідкладним «ударним» державним завданням.

У резолюції констатовано, що нинішня державна організація сільськогосподарської видавничої справи в Україні не забезпечила вагомих практичних результатів. Вона виявилася нежиттєвою, тому що не пов'язана з державними органами, які займаються розвитком сільського господарства. У подальшому сільськогосподарське видавництво в Україні повинно співпрацювати з науковим центром Наркомату земельних справ, а також з обласними і губернськими земельними відділами. Видавати сільськогосподарську літературу, вважали автори резолюції, слід згідно із загальним державним планом. Держава повинна забезпечити сільськогосподарське видавництво поліграфічним обладнанням, папером, фінансами, кваліфікованим персоналом. У цьому важливому документі наголошувалося, що лише опанування механізмами, технікою, методами, засобами землеробської агрономії допоможе сільським одноосібним і колективним господарствам підвищити продуктивність сільськогосподарського виробництва, стати справжніми господарями на своїй землі. Ці знання можна набути із спеціальної сільськогосподарської наукової, навчальної, популярної літератури [86].

Президія всеукраїнського агрономічного з'їзду визнала за необхідне утворити постійно діючу структуру з підготовки і періодичного скликання всеукраїнських і регіональних з'їздів, нарад, конференцій, семінарів. Вона мала також опікуватися підготовкою відповідних постанов і рішень та їх оприлюдненням. Учасники агрономічного з'їзду ухвалили «Положення про Бюро Всеукраїнських агрономічних з'їздів» при Народному комісаріатові землеробства України. У Положенні було визначено права й обов'язки Бюро [87].

Висновки

Результати роботи Першого всеукраїнського агрономічного з'їзду, прийняті рішення щодо наукового супроводження розвитку сільського господарства республіки, мали надзвичайне значення. Цей з'їзд вперше після війни і революції дав можливість керівництву Наркомату земельних справ України налагодити стосунки з фахівцями й ученими, які безпосередньо працювали в аграрній галузі. Учасниками з'їзду було з'ясовано реальний стан сільського господарства УСРР, зруйнованого за роки війни і революції. Результати роботи з'їзду позитивно вплинули на розгортання науково-дослідної роботи й перебудову управлінських структур Наркомзему. Було переглянуто штати головного підрозділу Наркомату – сільськогосподарського відділу. Постановою колегії Наркомзему від 25 листопада 1920 р. завідувачем цього відділу призначено досвідченого агронома М. М. Вольфа.

До Наркомату земельних справах та сільськогосподарського відділу було запрошено багато фахівців із досвідом роботи в сільському господарстві. Під керівництвом М. М. Вольфа вони опрацювали перспективні плани відділу дослідної справи Наркомзему. Невдовзі відділ сільського господарства було перетворено в управління у складі семи підрозділів: організація господарства, рільництва, тваринництва, спеціальних культур, дослідної справи, виробництва насіння, кооперації, агрономічний.

Одним із першочергових завдань відділу дослідної справи визнано розгортання діяльності з організації наукових досліджень у всіх галузях сільського господарства. При дослідному відділі створено контрольно-насінневу комісію і хімічну лабораторію, які займалися визначенням норм оцінки насіння й польового контролю.

Важливим кроком у справі підвищення рівня науково-дослідної роботи в регіонах України була організація обласних управлінь із дослідної справи, забезпечення їх усім необхідним для розгортання наукових досліджень. Слід зазначити, що впродовж деякого часу не вдавалося практично реалізувати цю ідею, тому що вищі органи влади не сприймали принцип обласного керівництва

дослідною справою. Однак раціональність такого принципу ученими, практиками було доведено до керівництва Наркомзему. Утворено Харківське, Київське, Катеринославське, Одеське управління з організації науково-дослідної роботи, які згодом довели свою ефективність. Завдяки зусиллям завідувача сільськогосподарського управління М. М. Вольфа, науково-дослідну діяльність в Україні в галузі сільського господарства урядовими рішеннями було визнано завданням державної ваги. З метою активізації агрономічної діяльності, надання конкретної й дійової допомоги одноосібним селянським господарствам України, управлінню сільського господарства Наркомзему вдалося зніціювати скликання в усіх губерніях регулярних агрономічних нарад. Ці наради проводились під керівництвом і за активної участі працівників колегії НКЗС, управління сільського господарства, відділу дослідної справи. Сільськогосподарські управління доклали чимало зусиль для пропаганди сільськогосподарських знань, результатів наукових пошуків, організації підготовчих курсів, лекторіїв у кожному повіті, на яких українські селяни набували знань з усіх галузей сільського господарства [88].

Отже, всеукраїнський агрономічний з'їзд започаткував значною мірою новий етап у відбудові й розвитку сільського господарства, розгортанні науково-дослідної роботи, що сприяло підвищенню його продуктивності в усіх галузях сільськогосподарського виробництва.

Джерела та література

1. Ленін В. І. Промова на I Всеукраїнському з'їзді Рад народного господарства 28 травня 1918 р. Повне зібрання творів (далі ПЗТ). Т. 35. Київ : Політвидав України, 1973. С. 360.
2. Отчет Народного Комиссариата земледелия. Харьков : НКЗС, 1921. С. 8.
3. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического съезда 13–22 ноября 1920 года. Харьков : Тип. Харьков. Губсоюза, 1922. Вып. 1: Постановления. С. 3.
4. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 4.
5. Мануильский Д. З. Стенограмма речи председателя Всеукраинского съезда т. Мануильского, произнесенная при открытии съезда. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 5.
6. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 6.
7. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 7.
8. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 9.
9. Вольф М. М. Стенограмма приветственной речи председателя Организационного Бюро Съезда т. Вольфа. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 13.
10. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 13.
11. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 14.
12. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 15.
13. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 17.
14. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 19.
15. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 21.
16. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 22.
17. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 23.
18. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 24.
19. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 32.
20. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 38.

21. Угримов А. И. Значение и место сельскохозяйственных обществ в системе организации агрономической помощи населению. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 38.

22. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 28.

23. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 46.

24. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 47.

25. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 47.

26. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 48.

27. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 48.

28. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 52.

29. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 53.

30. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 55.

31. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 55.

32. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 32.

33. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 34.

34. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 35.

35. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 35.

36. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 35.

37. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 36.

38. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 58.

39. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 58.

40. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 59.

41. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 60.

42. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 60.

43. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 62.

44. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 28.

45. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 28.

46. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 29.

47. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 29.

48. Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 26.

49.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 26.
50.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 39.
51.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 39.
52.Постановление Совнаркома «Об учреждении Украинского комитета посевной площади». Сборник декретов, положений, инструкций, циркуляров «По земельному вопросу на Украине 1 января 1920 г. по 1 августа 1920 г.». Харьков : Наркомюст, 1920. С. 52–53.

- 53.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 41.
54.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 42.
55.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 43.
56.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 43.
57.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 44.
58.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 65.
59.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 66.
60.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 67.
61.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 68.
62.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 69.
63.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 69.
64.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 70.
65.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 53.
66.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 53.
67.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 73.
68.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 73.
69.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 75.

70.Постановление Совета Народных Комиссаров УССР «Об образовании молочных ферм» // Сборник декретов, положений, инструкций, циркуляров «По земельному вопросу на Украине с 1 января 1920 г. по 1 августа 1920 г.». Харьков: Наркомюст, 1920. С. 77.

- 71.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 76.
72.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 76.

- 73.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 77.
- 74.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 74.
- 75.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 74.
- 76.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 78.
- 77.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 79.
- 78.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 80.
- 79.Постановление Всеукрревкома «Об охране пчеловодства». Сборник декретов, положений, инструкций, циркуляров «По земельному вопросу на Украине с 1 января 1920 г. по 1 августа 1920 г.». Харьков : Наркомост, 1920. С. 74.
- 80.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 82.
- 81.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 83.
- 82.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 83.
- 83.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 79.
- 84.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 77.
- 85.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 77.
- 86.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 43.
- 87.Труды 1-го Всеукраинского Агрономического Съезда. С. 30.
- 88.Вольф Мойсей Михайлович (1882–1933) : бібліограф. покажч. наукових праць за 1910–1930 роки; укл. В. А. Вергунов, Т. Р. Грищенко; наук. ред. В. А. Вергунов. Київ : ФОП Корзун Д. Ю., 2011. С. 35.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Тернисті шляхи відродження аграрної галузі на соціалістичних засадах	6
Учений агроном – рушійна сила розвитку сільського господарства	17
Головна умова успіху – розгортання науково-дослідної роботи	22
Підготовка наукових кадрів – вимога часу	34
Наукове супроводження розвитку цукрової промисловості, механізації, насінництва	43
Підвищення врожайності спеціальних культур – важливе завдання науковців	50
Розвитку тваринництва – наукову основу	55
ВИСНОВКИ	71
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	73

Історико-бібліографічна серія
«Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»
Заснована ННСГБ НААН у 2001 р.

1. **Професор БУДРІН Петро Васильович (1857–1939)** : біобібліогр. покажч. / УААН, ЦНСГБ ; упоряд. В. А. Вергунов, С. Д. Коваленко ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2001. – 126 с. : портр. – (Кн. 1).
2. **Вергунов В. А. Коноплярство в Україні : іст. аспекти розвитку. Погляд у минуле. Проблеми сьогодення. Перспективи** : монографія / В. А. Вергунов, С. Б. Скорченко ; УААН, ЦНСГБ. – К. : Нора-Прінт, 2002. – 155 с. – (Кн. 2).
3. **Професор ЛИХВАР Данило Федорович (1902–1986)** : біобібліогр. покажч. / УААН, ЦНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, А. С. Щиголь ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2002. – 258 с. – (Кн. 3).
4. **Професор ЯНАТА Олександр Алоїзович (1888–1938)** : [біобібліогр. покажч. до 115-річниці від дня народж.] / УААН, ЦНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, Т. Ф. Дерлеменко ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2003. – 223 с. : портр. – (Кн. 4).
5. **Професор ІВАНИЦЬКИЙ Борис Георгійович (1878–1953)** : [біобібліогр. покажч.]. До 125-річчя від дня народж. / УААН, ЦНСГБ ; уклад. О. І. Фурдичко, В. А. Вергунов, О. П. Басун ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2004. – 184 с. : портр. – (Кн. 5).
6. **Вергунов В. А. Харківський сільськогосподарський науково-освітній центр з селекції і насінництва : становлення та діяльність (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)** : монографія. До 100-річчя Ін-ту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва УААН / В. А. Вергунов, О. Ф. Глоба ; УААН, ЦНСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов, В. П. Петренко. – Х., 2004. – 175 с. : портр. – (Кн. 6).
7. **Академік КВАСНИЦЬКИЙ Олексій Володимирович (1900–1989) : життєвий і творчий шлях** / УААН, Ін-т свинарства ім. О. В. Квасницького, Полтав. держ. аграр. акад., ЦНСГБ ; уклад. В. Ф. Коваленко, В. М. Нагаєвич, Т. П. Гармаш ; наук. ред. М. В. Зубець. – Полтава : Полтав. літератор, 2005. – 152 с. – (Кн. 7).
8. **Наукова школа академіка ВАСИЛЕНКА Петра Мефодійовича** : монографія. [До 105-річчя з дня народж.] / Д. Г. Войтюк, В. А. Вергунов, О. С. Мудрук, О. П. Деркач ; УААН, ЦНСГБ, Нац. аграр. ун-т ; наук. ред. М. К. Лінник. – К. : Аграр. освіта, 2005. – 71 с. : портр. – (Кн. 8).
9. **Академік Микола Іванович ВАВИЛОВ і розвиток аграрної науки в Україні** : зб. іст.-наук. нарисів, документів, біобібліогр. матеріалів. До 75-річчя створення УААН / УААН, ЦНСГБ ; уклад. М. В. Зубець, В. А. Вергунов, В. М. Самородов, Т. Ф. Дерлеменко ; наук. ред. В. А. Вергунов, В. М. Самородов. – К. : Аграр. наука, 2005. – 578 с. : портр. –

(Кн. 9).

10. **Академік РЕМЕСЛО Василь Миколайович (1907–1983) :** біобібліогр. покажч. До 100-річчя від дня народж. / УААН, ДНСГБ, Мирон. ін-т пшениці ім. В. М. Ремесла; уклад. В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Дубовий, Г. Ю. Борсук; наук. ред. В. А. Вергунов; авт. вступ. ст. Б. Є. Патон, М. В. Зубець. – К. : Колообіг, 2006. – 191 с. : портр. – (Кн. 10).

11. **Коломийській дослідній станції – 50 років : здобутки, перспективи /** УААН, Коломий. досл. ст. Івано-Франків. ін-ту агропром. вир-ва, ДНСГБ; уклад. Д. В. Неміш, С. О. Яцик, Г. І. Куничак, О. Л. Моцок, В. Д. Карпанюк, Т. Ф. Дерлеменко; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2006. – 106 с. – (Кн. 11).

12. **Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки /** В. А. Вергунов; УААН, ДНСГБ. – К. : Аграр. наука, 2006. – 492 с. – (Кн. 12).

13. **Г. ВАЛЬТЕР та Ю. КЛЕОПОВ і Г. МАХОВ – забуті сторінки вітчизняної науки /** УААН, ДНСГБ, «Нікіт. ботан. сад – нац. наук. центр»; уклад. В. А. Вергунов, В. І. Мельник; під заг. ред. В. М. Єжова; наук. ред. В. А. Вергунов. – Сімферополь : Таврида, 2006. – 158 с. : портр. – (Кн. 13).

14. **Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.) :** зб. док. і матеріалів До 75-річчя створення Укр. акад. аграр. наук / УААН, ДНСГБ; уклад. В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Б. К. Супіханов, С. Д. Коваленко; під заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2006. – 526 с. : портр., фото. – (Кн. 14).

15. **Всеукраїнська Академія Сільськогосподарських Наук (1931–1935 рр.) :** зб. док. і матеріалів. До 75-річчя створення Укр. акад. аграр. наук / УААН, ДНСГБ; уклад. В. А. Вергунов, І. В. Гриник, З. П. Кірпаль, Н. І. Семчук, О. П. Решетнік, О. М. Пильтяй; за заг. ред. Ю. Ф. Мельника; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2006. – 311 с. : портр., фото. – (Кн. 15).

16. **Українська академія сільськогосподарських наук (1956–1962 рр.) :** зб. док. і матеріалів. До 75-річчя створення УААН / УААН, ДНСГБ; уклад. В. А. Вергунов, Н. Б. Щебетюк, Б. К. Супіханов, О. Б. Бакуменко; під заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2006. – 377 с. : портр., фото. – (Кн. 16).

17. **Вергунов В. А. Харківський науковий центр з селекції сільськогосподарських культур : історія і сьогодення /** В. А. Вергунов, В. П. Петренкова, В. М. Ожерельєва; УААН, ДНСГБ, Ін-т рослинництва ім. В. Я. Юр'єва УААН; наук. ред. В. В. Кириченко. – Х. : Магда «LTD», 2007. – 157 с. : портр. – (Кн. 17).

18. **Агрогрунтознавство в Україні (1930–1941 рр.) :** зб. док. і матеріалів / УААН, ДНСГБ; уклад. В. А. Вергунов, О. М. Пильтяй; за ред. В. А. Вергунова; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2007. – Ч. 1 : (1930–1935 рр.). – 200 с. – (Кн. 18).

19. **Вергунов В. А. Професор СЛЬОЗКІН Петро Родіонович (1862–**

1927 рр.) / В. А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ, Укр. держ. насіннєва інспекція. – К. : Аграр. наука, 2007. – 180 с. – (Кн. 19). – До 110-річчя створення Укр. держ. насіннєвої інспекції та 145-річчя від дня народж. її фундатора П. Р. Сльозкіна.

20. **Вергунов В. А. Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН : історія і сьогодення.** До 75-річчя Держ. наук. с.-г. б-ки УААН як наук. установи / В. А. Вергунов. – К., 2007. – 480 с. – (Кн. 20).

21. **Відділ сільськогосподарських наук АН УРСР (1945–1956) :** зб. док. і матеріалів / УААН, ДНСГБ, НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. В. А. Вергунов, З. П. Кірпаль, Н. І. Семчук, В. М. Товмаченко, Л. Л. Ткач, О. П. Зайцева, О. С. Онищенко, Л. М. Яременко, В. А. Кучмаренко ; за наук. ред. М. В. Зубця. – К. : Аграр. наука, 2008. – 348 с. – (Кн. 21).

22. **Академік ЮР'ЄВ Василь Якович (1879–1962) :** [біобібліогр. покажч.]. До 100-річчя заснування Ін-ту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва УААН / УААН, ДНСГБ, Ін-т рослинництва ім. В. Я. Юр'єва ; уклад. В. А. Вергунов, В. П. Петренкова, В. М. Ожерельєва ; наук. ред. В. В. Кириченко ; авт. вступ. ст. М. В. Зубець. – Х. : Магда «LTD», 2007. – 184 с. : портр. – (Кн. 22).

23. **Агрономічне ґрунтознавство в Україні (1918–1930 рр.) :** зб. док. і матеріалів / УААН, ДНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, О. А. Пашківська ; за ред. В. А. Вергунова. – К., 2008. – 222 с. – (Кн. 23).

24. **Вергунов В. А. Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки** / В. А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ. – К. : Аграр. наука, 2008. – Ч. 2. – 563 с. – (Кн. 24).

25. **Супіханов Б. К. Олійні культури : історія, сорти, виробництво, торгівля** / Б. К. Супіханов, Н. І. Петренко ; УААН, ДНСГБ. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2008. – 124 с. – (Кн. 25).

26. **Вергунов В. А. Історія Української академії сільськогосподарських наук (1956–1962).** До 110-річчя створення Нац. аграр. ун-ту / В. А. Вергунов, Н. Б. Щebetюк ; УААН, ДНСГБ ; за заг. ред. В. А. Вергунова. – К. : Аграр. наука, 2008. – 300 с. – (Кн. 26).

27. **Мельник Ю. Ф. Сільське господарство України доби 1917–1920 рр. :** міністри землеробства / Ю. Ф. Мельник, В. А. Вергунов, Г. О. Глазунов ; М-во аграр. політики України, УААН, ДНСГБ ; під заг. ред. Ю. Ф. Мельника. – К., 2008. – 87 с. – (Кн. 27).

28. **Вергунов В. А. Полтавське дослідне поле : становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні (до 125-річчя державного дослідництва в агрономії та тваринництві)** / В. А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ. – К., 2009. – 220 с. – (Кн. 28).

29. **Супіханов Б. К. Продовольча безпека України : історія і сьогодення** / Б. К. Супіханов, О. П. Комарніцька. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2009. –

116 с. – (Кн. 29).

30. **Супіханов Б. К. Зернові культури : історія сорти, виробництво** / Б. К. Супіханов, Н. П. Петренко. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2009. – 162 с. – (Кн. 30).

31. **Мельник Ю. Ф. Сільське господарство України доби 1920 років : народні комісари землеробства** / Ю. Ф. Мельник, В. А. Вергунов, Г. О. Глазунов ; М-во аграр. політики України, УААН, ДНСГБ ; за заг. ред. Ю. Ф. Мельника. – К., 2009. – 76 с. – (Кн. 31).

32. **Вергунов В. А. Академік К. К. ГЕДРОЙЦ і Україна : невідомі сторінки творчої біографії (1929–1930 рр.)** / В. А. Вергунов, О. В. Піщенко ; УААН, ДНСГБ ; під заг. ред. В. А. Вергунова. – К., 2009. – 35 с. – (Кн. 32).

33. **Вергунов В. А. Агрономія і становлення науки про тваринництво на теренах України та Франції (друга половина XVIII ст. – 1917 рік) : [монографія]** / В. А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ. – К. : Аграр. наука, 2009. – 278 с. – (Кн. 33).

34. **Вергунов В. А. Сельскохозяйственное опытное дело в Украине : ист.-науч. анализ организационных основ** / В. А. Вергунов ; УААН, ГНСХБ. – К., 2009. – 96 с. – (Кн. 34).

35. **Вергунов В. А. Василий Николаевич РЕМЕСЛО – учёный-селекционер (1907–1983) : (к 100-летию Мирон. ин-та пшеницы им. В. Н. Ремесло)** / В. А. Вергунов, О. А. Черныш ; НААН, ГНСХБ ; отв. ред. М. В. Зубец. – К., 2010. – 140 с. : портр. – (Кн. 35).

36. **Вергунов В. А. Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки** / В. А. Вергунов ; НААН, ДНСГБ. – К., 2010. – Ч. 3. – 284 с. – (Кн. 36).

37. **Вергунов В. А. Еволюція наукових засад на шляху до природоохоронного адаптивно-ландшафтного меліоративного землеробства** / В. А. Вергунов ; НААН, ДНСГБ. – К., 2010. – 174 с. – (Кн. 37).

38. **Історія розвитку генетики та селекції : особистості і здобутки** / В. І. Глазко, В. А. Вергунов, Н. В. Лопатіна, В. І. Власов ; НААН, ДНСГБ. – К., 2010. – 279 с. – (Кн. 38).

39. **Сінченко В. М. Цукрові буряки : історія, сорти і гібриди, технологія, виробництво** / В. М. Сінченко ; НААН, ДНСГБ, Ін-т цукрових буряків. – К. : ІЦБ НААН, 2010. – 186 с. – (Кн. 39).

40. **Коваленко С. Д. Історія Ботанічної секції Сільськогосподарського наукового комітету України (1918–1927)** / С. Д. Коваленко, Г. М. Красніцька ; НААН, ДНСГБ ; відп. ред. В. А. Вергунов. – К., 2010. – 169 с. – (Кн. 40).

41. **Науково-консультаційна рада Народного комісаріату земельних справ УСРР (1927–1930 рр.) : зб. док. і матеріалів** / НААН, ДНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, О. О. Черниш, З. П. Кірпаль, А. С. Білоцерківська, Ю. О. Соколюк ; під заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2010. – 600 с. : портр., фото. – (Кн. 41).

42. Білоцерківська А. С. Сільське господарство України першої чверті ХХ століття та його науково-освітнє забезпечення в контексті діяльності професора А. Г. Терниченка / А. С. Білоцерківська ; НААН, ДНСГБ ; за наук. ред. В. А. Вергунова. – К., 2010. – 179 с. – (Кн. 42).

43. Сільське господарство України 1930-х років : народні комісари землеробства / Ю. Ф. Мельник, В. А. Вергунов, Г. О. Глазунов ; М-во аграр. політики України, НААН, ДНСГБ ; під заг. ред. Ю. Ф. Мельника. – К., 2010. – 78 с. – (Кн. 43).

44. Приходько Ю. О. Становлення та діяльність Харківського науково-освітнього центру з ветеринарної паразитології кінець ХІХ – початок ХХІ століття / Ю. О. Приходько, Т. М. Приходько. – Х. : NTMT, 2010. – 180 с. – (Кн. 44).

45. Радченко Л. С. Академік І. І. ЛУКІНОВ – вчений, громадський діяч, організатор аграрно-економічної науки в Україні : монографія / Л. С. Радченко ; НААН, ДНСГБ, Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» ; ред. кол. : В. А. Вергунов, В. В. Юрчишин. – К. : ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2011. – 215 с. – (Кн. 45).

46. Герук С. М. Відновлення деталей сільськогосподарських машин зварюванням і наплавленням : становлення та розвиток / С. М. Герук, О. М. Сукманюк ; НААН, ДНСГБ. – К., 2011. – 198 с. – (Кн. 46). – На тит. арк. помилково : кн. 43 (слід 46).

47. Південне відділення ВАСГНІЛ (1969–1990) : зб. док. і матеріалів. До 80-річчя створення НААН / НААН, ДНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, З. П. Кірпаль, В. І. Кучер, В. С. Лозицький, Н. І. Семчук, О. П. Зайцева ; наук. ред. М. Д. Безуглий. – К., 2011. – 544 с. : портр., фото. – (Кн. 47).

48. Черныш О. А. Академик В. Н. РЕМЕСЛО – учёный и организатор сельскохозяйственной науки (1907–1983) (к 100-летию Мироновского института пшеницы им. В. Н. Ремесло) / О. А. Черныш, В. А. Вергунов ; НААН, ГНСХБ ; науч. ред. Н. Д. Безуглий. – К., 2011. – 262 с. : портр., фото. – (Кн. 48).

49. Руда О. З. Олександр Гаврилович АЛЕШО (1890–1922) – вчений та організатор української науки / О. З. Руда ; НААН, ДНСГБ ; за ред. В. А. Вергунова. – К., 2011. – 164 с. – (Кн. 49).

50. Вергунов В. А. Історія аграрної науки, освіти і техніки в Україні : ретросп. наук.-доп. бібліогр. покажч. автореф. дис., вид. та публ., підготовлених у Центрі історії аграр. науки ДНСГБ НААН (2001–2011 рр.) / В. А. Вергунов ; НААН, ДНСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2011. – 384 с. – (Кн. 50). – До 80-річчя від дня заснування НААН та 10-річчя Центру історії аграр. науки ДНСГБ НААН.

51. Корзун О. В. Становлення та розвиток сільськогосподарської дослідної справи на Поділлі (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) : [монографія] / О. В. Корзун ; НААН, ДНСГБ ; відп. ред. В. А. Вергунов. – К., 2011. – 252 с.

– (Кн. 51).

52. **Вергунова І. М. Історія процесу інформатизації в агрономії України (60-ті рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.)** / І. М. Вергунова, О. В. Мігульов ; НААН, ДНСГБ, ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – К., 2011. – 180 с. – (Кн. 52).

53. **Вергунов В. А. Передумови становлення та діяльність Миронівської селекційно-дослідної станції (1911–1968).** До 100-річчя заснування Мирон. ін-ту пшениці ім. В. М. Ремесла НААН / В. А. Вергунов, П. П. Євич ; НААН, ДНСГБ ; за наук. ред. В. А. Вергунова. – К., 2011. – 120 с. : портр., фото. – (Кн. 53).

54. **Присяжнюк М. В. Наукове забезпечення розвитку українського тваринництва у 20-х роках ХХ століття** / М. В. Присяжнюк ; НААН, ДНСГБ ; за наук. ред. В. А. Вергунова. – К., 2011. – 81 с. – (Кн. 54).

55. **Присяжнюк М. В. Сорто-насіннєве управління Цукротресту (1921–1927)** : зб. док. та матеріалів / М. В. Присяжнюк ; НААН, ДНСГБ ; за наук. ред. В. А. Вергунова. – К., 2011. – 259 с. – (Кн. 55).

56. **Радченко Л. С. Наукова школа академіка І. І. ЛУКІНОВА (1927–2004)** : монографія / Л. С. Радченко ; НААН, ДНСГБ, ННЦ «Ін-т аграр. економіки». – К., 2011. – 243 с. – (Кн. 56).

57. **Зубець М. М. Київська дослідна станція тваринництва «Терезине» : історія, здобутки, вчені** / М. М. Зубець, І. С. Бородай ; НААН, ДНСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця, 2011. – 208 с. – (Кн. 57).

58. **Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки** / В. А. Вергунов ; НААН, ДНСГБ. – К., 2012. – Ч. 4 : До 90-річчя від дня створення ДНСГБ НААН. – 324 с. : портр. – (Кн. 58).

59. **Бородай І. С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки** / І. С. Бородай ; НААН, ДНСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця, 2012. – 414 с. – (Кн. 59).

60. **Вергунова І. М. Математичні методи для вирішення наукових завдань вітчизняної агрономії першої половини ХХ ст.** / І. М. Вергунова, В. Й. Красніцький. – К. : ФОП Корзун Д. Ю., 2012. – 144 с. – (Кн. 60).

61. **Вергунов В. А. Передумови становлення та діяльність Миронівської селекційно-дослідної станції (1911–1968).** До 100-річчя заснування Миронівського ін-ту пшениці ім. В. М. Ремесла НААН / В. А. Вергунов, П. П. Євич ; НААН, ДНСГБ ; за наук. ред. В. А. Вергунова. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К., 2012. – 172 с. : портр., фото. – (Кн. 61).

62. **Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках** : зб. док. і матеріалів / НААН, ДНСГБ, Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України ; уклад. М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер, А. С. Білоцерківська, Н. П. Коваленко, Н. В. Маковська, О. В. Корзун ; під заг. ред. М. В. Присяжнюка ; наук. ред.

В. А. Вергунов. – К., 2012. – 756 с. – (Кн. 62).

63. **Діденко О. М. Діяльність В. А. ГРИГОР'ІВА в контексті розвитку вітчизняного водного права** / О. Діденко ; НААН, ННСГБ ; за наук. ред. В. А. Вергунова. – К., 2012. – 44 с. : портр. – (Кн. 63).

64. **Опара Н. М. С. Ф. ТРЕТЬЯКОВ (1872–1918) та його наукова агрономія** / Н. М. Опара ; НААН ННСГБ ; за наук. ред. В. А. Вергунова. – Полтава : Полтав. літератор, 2012. – 192 с. : портр. – (Кн. 64).

65. **Войтюк В. Д. Мобільні засоби технічного обслуговування і ремонту сільськогосподарської техніки в Україні (XX – початок XXI ст.)** / В. Д. Войтюк, С. І. Вечурко ; НААН, ННСГБ, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України ; за наук. ред. В. А. Вергунова. – К., 2013. – 140 с. – (Кн. 63). – На обкл., тит. арк., звороті тит. арк. і надвип. даних помилково : кн. 63 (слід 65).

66. **Присяжнюк М. В. Розвиток сільськогосподарської дослідної справи УСРР у 20-х рр. XX ст. : наук.-організац. засади** / М. В. Присяжнюк ; М-во аграр. політики та продовольства України, НААН, ДНСГБ. – К., 2012. – 158 с. – (Кн. 66).

67. **Сівозміни в системах землеробства України (1958–1984 рр.)** : зб. док. і матеріалів / уклад. Н. П. Коваленко ; НААН, ДНСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Нілан-ЛТД, 2012. – 573 с. – (Кн. 67).

68. **Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування : організаційний аспект** / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ. – К. : Аграр. наука, 2012. – 416 с. – (Кн. 68).

69. **Піпан Х. М. Селекція озимої пшениці в Україні : історія та здобутки** / Х. М. Піпан ; НААН, ННСГБ ; за наук. ред. В. В. Шелепова. – К. : Нілан-ЛТД, 2013. – 200 с. – (Кн. 69). – На обкл. помилково : кн. 61 (слід 69).

70. **Гриценко Н. Ф. Історія наукової думки про класифікацію ґрунтів** / Н. Ф. Гриценко ; НААН, ННСГБ ; авт. вступ. слова В. А. Вергунов. – К. : ФОП Корзун Д. Ю., 2013. – 180 с. – (Кн. 70). – До 130-річчя виходу кн. проф. В. В. Докучаєва «Російський чорнозем».

71. **Агроґрунтознавство в Україні (1930–1941 рр.)** : зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ ; уклад. та наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : ФОП Корзун Д. Ю., 2013. – Ч. 2 : 1936–1941 рр. – 368 с. : портр. ; фото. – (Кн. 71).

72. **Науково-організаційні засади розвитку аграрної науки та її управління в УРСР (1962–1969 рр.)** : зб. док. і матеріалів / НААН, ДНСГБ, ЦДАВО України ; уклад. В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер, А. С. Білоцерківська, Н. П. Коваленко, Н. В. Маковська ; за заг. ред. В. Ф. Петриченка ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 1464 с. – (Кн. 72).

73. **Волощук М. Д. Ерозія ґрунтів України : еволюція теорії та практики** : монографія / М. Д. Волощук, Н. І. Петренко, С. В. Яценко ;

ННСГБ НААН, М-во освіти і науки України, Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника ; за заг. ред. В. А. Вергунова. – К., 2014. – 326 с. – (Кн. 73).

74. **Вергунов В. А. Професор ЄНКЕН Борис Карлович (1873–1943) : нарис життя та творчої діяльності** / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ. – К. : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 432 с. : портр. – (Кн. 74).

75. **Організація наукового забезпечення сільськогосподарської галузі УРСР у 1946–1956 роках** : зб. док. і матеріалів / ННСГБ НААН, ЦДАВО України, ЦДАГО України ; уклад. В. А. Вергунов, В. І. Кучер, О. О. Черниш, А. С. Білоцерківська, Н. П. Коваленко, Н. В. Маковська, О. В. Бажан ; за заг. ред. Я. М. Гадзало ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 886 с. – (Кн. 75).

76. **Вергунов В. А. Полтавському товариству сільського господарства – 150 років : віхи видатних діянь на благо України** / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ. – К. : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 52 с. – (Кн. 76).

77. **Вергунов В. А. Національному університету водного господарства та природокористування – 100 років : іст.-наук. аналіз передумов появи** / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ. – К., 2015. – 48 с. – (Кн. 77).

78. **Полтавське товариство сільського господарства (журнали засідань з 5 серпня 1878 р. по 29 травня 1883 р.)** / ННСГБ НААН ; уклад. В. А. Вергунов, Н. Ф. Гриценко, К. О. Черноколова, Н. М. Опара ; за заг. ред. В. А. Вергунова. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – Вип. 1. – 356 с. – (Кн. 78).

79. **Полтавське товариство сільського господарства (журнали засідань з 15 липня 1883 р. по 20 грудня 1887 р.)** / ННСГБ НААН ; уклад. В. А. Вергунов, Н. Ф. Гриценко, К. О. Черноколова, Н. М. Опара ; за заг. ред. В. А. Вергунова. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – Вип. 2, ч. 1. – 492 с. – (Кн. 79).

Полтавське товариство сільського господарства (журнали засідань з 24 січня 1888 р. по 18 серпня 1893 р.) / ННСГБ НААН ; уклад. В. А. Вергунов, Н. Ф. Гриценко, К. О. Черноколова, Н. М. Опара ; за заг. ред. В. А. Вергунова. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – Вип. 2, ч. 2. – 464 с. – (Кн. 79).

80. **Полтавське товариство сільського господарства (журнали засідань з 3 листопада 1893 р. по 7 березня 1901 р.)** / ННСГБ НААН ; уклад. В. А. Вергунов, Н. Ф. Гриценко, Н. М. Опара ; за заг. ред. В. А. Вергунова. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – Вип. 3, ч. 1. – 418 с. – (Кн. 80).

Полтавське товариство сільського господарства (журнали засідань з 14 березня 1901 р. по 22 грудня 1910 р.) / ННСГБ НААН ; уклад. В. А. Вергунов, Н. Ф. Гриценко, Н. М. Опара ; за заг. ред. В. А. Вергунова. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – Вип. 3, ч. 2. – 418 с. – (Кн. 80).

81. **Вергунов В. А. Професор А. К. СКОРОХОДЬКО – учений, педагог, організатор зоогігієнічної науки** / В. А. Вергунов, І. С. Бородай, Ю. Д. Липова ; НААН, ННСГБ. – К. : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 216 с. : портр. – (Кн. 81).

82. **Путівник по архівних установах України для дослідників історії аграрної науки** / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, С. В. Яценко, А. С. Білоцерківська, Т. П. Шепітко. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – 216 с. – (Кн. 82).

83. **Київське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості (1876–1919)** : зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, Н. Б. Щebetюк ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : ФОП Корзун Д. Ю., 2014. – 644 с. – (Кн. 83).

84. **Вергунов В. А. Полтавському товариству сільського господарства – 150 років : віхи видатних діянь на благо України** / В. А. Вергунов ; ННСГБ НААН. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – 96 с. – (Кн. 84).

85. **Вергунов В. А. Від Погарського навчально-зразкового господарства до Гадяцької сільськогосподарської дослідної станції, або історія подарунку купця В. В. Бойка полтавській громаді (до 150-річчя Полтавського товариства сільського господарства та 95-річчя Полтавської державної аграрної академії)** / В. А. Вергунов ; ННСГБ НААН. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – 112 с. – (Кн. 85).

86. **Павлушко Ю. І. Професор БУГУЦЬКИЙ Олексій Андрійович (1929–2000) – інтелектуал аграрно-економічної науки** / Ю. І. Павлушко ; ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ННСГБ ; авт. вступ. ст. В. А. Вергунов. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 214 с. : портр. – (Кн. 86).

87. **Вергунов В. А. Науково-організаційна діяльність професора Д. Ф. Лихваря з розвитку селекції та акліматизації сільськогосподарських рослин в Україні (20-ті–80-ті рр. ХХ ст.)** : [монографія] / В. А. Вергунов, Л. К. Тараненко, Г. С. Щиголь ; НААН, ННСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : ФОП «Корзун Д. Ю.», 2015. – 160 с. : портр. – (Кн. 87).

88. **Державне регулювання сільськогосподарської науки в УСРР / УРСР у 1935–1940 роках** : зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки, ЦДАВО України, ЦДАГО України ; уклад. В. А. Вергунов, В. І. Кучер, О. О. Черниш, А. С. Білоцерківська, Н. П. Коваленко, Н. В. Маковська, О. В. Бажан ; за заг. ред. Я. М. Гадзала ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 474 с. – (Кн. 88).

89. **Апостол М. В. Академік А. О. САПЄГІН – подвижник та корифей вітчизняного природознавства першої половини ХХ ст.**

/ М. В. Апостол ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. В. А. Вергунов ; вступ. слово Я. М. Гадзала. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 186 с. – (Кн. 89).

90. **Бей Р. В. Еволюція наукової думки в механізації та автоматизації у тваринництві УРСР (20–80-ті рр. ХХ ст.)** / Р. В. Бей ; НААН, ННСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 380 с. – (Кн. 90).

91. **Нижник С. В. Нарис життя та творчої діяльності академіка УААН В. Ф. ПЕРЕСИПКІНА (1914–2004)** : монографія / С. В. Нижник. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2016. – 176 с. – (Кн. 91).

92. **Вергунов В. А. Культура боліт на Полтавщині : становлення та розвиток у світлі творчої спадщини П. В. Спесивцева** : [монографія] / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ, Ін-т іст. аграр. науки, освіти та техніки, Полтав. обл. краєзнав. музей ім. В. Кричевського. – К., 2016. – 160 с. – (Кн. 92).

93. **Апостол М. В. Теоретико-методологічні та інституціональні основи розведення сільськогосподарських тварин в Україні другої половини 60-х років ХХ – початку ХХІ ст. : наукове середовище академіка М. В. Зубця** : монографія / НААН, ННСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов – К. : Аграрна наука, 2016. – 446 с. – (Кн. 93).

94. **Вергунов В. А. Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки ННСГБ НААН : ретроспектива становлення та перспективи (до 15-річчя діяльності)** / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 212 с. – (Кн. 94).

95. **С. Л. ФРАНКФУРТ та Україна (до 150-річчя від дня народження)** : [монографія] / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки. – К., 2016. – 260 с. : портр. – (Кн. 95).

96. **Колгоспна дослідна справа в УСРР/УРСР у 1934–1956 роках** : зб. док. і матеріалів / Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ННСГБ НААН, Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України, Центр. держ. архів громад. об'єднань України ; уклад. В. А. Вергунов, Н. П. Коваленко, В. І. Кучер, О. О. Черниш, А. С. Білоцерківська, М. М. Давиденко, Н. Б. Щebetюк, С. Д. Коваленко, Н. В. Маковська, О. В. Бажан ; за заг. ред. Я. М. Гадзала ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2016. – 461 с. – (Кн. 96).

97. **Щebetюк Н. Б. Історія Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук (1931–1935 рр.)** / Н. Б. Щebetюк ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : НУБіП України, 2017. – 168 с. – (Кн. 97).

98. **Щebetюк Н. Б. Розвиток аграрної науки в Україні наприкінці 20-х – 30-і рр. ХХ ст.** / Н. Б. Щebetюк ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017. – 380 с. – (Кн. 98).

99. Євтушик Р. В. Історія селекції однонасінних цукрових буряків на теренах України / Р. В. Євтушик ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. О. Є. Тарабрін ; вступ. слово В. А. Вергунова. – К. : ЦП «Компринт», 2017. – 159 с. – (Кн. 99).

100. Вергунов В. А. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН : історія та сучасність. До 100-річчя від дня створення / В. А. Вергунов ; ННСГБ НААН. – К. : Аграр. наука, 2017. – 464 с. – (Кн. 100).

101. Шульга В. П. Творча спадщина професора М. А. Кравченка у системі селекційно-племінної справи в тваринництві УСРР / УРСР (30-ті – перша половина 80-х років ХХ століття) / В. П. Шульга ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Суми : ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2018. – 468 с. – (Кн. 101).

102. Організація науково-освітнього та інформаційно-бібліотечного забезпечення аграрної галузі у роки Української революції (1917–1921). До 100-річчя Національної академії аграрних наук України : зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. освіти, науки та техніки, ЦДАВО України, ДАКО ; уклад. : В. А. Вергунов, Н. П. Коваленко, В. І. Кучер, С. М. Клапчук, А. С. Білоцерківська, М. М. Давиденко, С. М. Живора, Н. В. Маковська, С. М. Каменєва ; за заг. ред. Я. М. Гадзала ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2018. – 380 с. – (Кн. 102).

103. Яцентій Б. Р. Професор О. Т. Калачиков – учений, педагог та організатор сільськогосподарської дослідної справи в Україні / Б. Р. Яцентій ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2018. – 162 с. – (Кн. 103).

104. Апостол М. В. Теоретико-методологічні та інституціональні основи розведення сільськогосподарських тварин в Україні другої половини 60-х років ХХ – початку ХХІ ст. : наукове середовище академіка М. В. Зубця : монографія / НААН, ННСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов. – 2-ге вид., доп. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – 412 с. – (Кн. 104).

105. Демиденко Н. М. Петро Іванович Прокопович (1775-1850) – патріарх вітчизняної бджільницької науки, видатний педагог, богослов: новий погляд на долю і творчість: монографія / НААН, ННСГБ; за наук. ред. В. А. Вергунова. – Суми : Вид-во «МакДен», 2018. – 236 с. (Кн. 105).

106. Вергунов В. А. Історія сільськогосподарської дослідної справи в Україні. У 3 ч. / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ, Ін-т аграр. науки, освіти та техніки. – К. : Аграр. наука, 2018. – Ч. 1 : Творці та розбудовники (біографічні нариси). – 604 с. (Кн. 106).

Вергунов В. А. Історія сільськогосподарської дослідної справи в Україні. У 3 ч. / НААН, ННСГБ. – К.: Аграр. наука, 2018. – Ч 2 : Науково-організаційні засади функціонування сільськогосподарської дослідної

справи на теренах України (друга половина XIX – початок XXI ст.). – 620 с. (Кн. 106).

Вергунов В. А. Історія сільськогосподарської дослідної справи в Україні. У 3 ч. / ННСГБ НААН. – К.: Аграр. наука, 2018. – Ч. 3 : Урядові постанови. Відомчі рішення. Архівні матеріали. – 504 с. – (Кн. 106).

107. **Вергунов В. А. Українські аграрні студії князя В. О. Кудашева : монографія / Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки. – К. : Аграр. наука, 2018. – 268 с. – (Кн. 107).**

108. **Вергунов В. А. Член-кореспондент АН УРСР М. О. Тюленєв (1889–1969) – вчений, педагог та фундатор сільськогосподарської меліоративної дослідної справи в Україні (до 130-річчя від дня народження) / В.А. Вергунов ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки, Ін-т вод. проблем і меліорації, ННЦ «Ін-т землеробства НААН», Панфільська досл. ст., НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства, МОН України, Нац. ун-т водн. госп-ва і природокористування України. – Рівне : НУВГП, 2019. – 123 с. – (Кн. 108).**

109. **Коваленко С. Д. Система організації впровадження наукових розробок у сільське господарство України (друга половина XIX – 50-ті роки XX століття) : монографія / С. Д. Коваленко ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Київ, 2019. – 390 с. – (Кн. 109).**

110. **Мельник В. В. Науково-організаційні засади розвитку птахівництва в Україні другої половини XX – початку XXI ст / ННСГБ НААН; наук. ред. В.А.Вергунов. – Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2019. – 310 с. – (Кн. 110).**

111. **Вергунов В. А., Мудрук О. С., Шквира З. А. Камілл Гаврилович Шиндлер (1869–1940) / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграрної науки, освіти та техніки; відпов. ред. Є. М. Сенченкова; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : ФОП Ямчинский О. В., 2019. – 182 с.**

112. **Вергунов В. А., Белова О. І. Дорадництво в Україні : історія, здобутки, перспективи : монографія / В. А. Вергунов, О. І. Белова ; ННСГБ НААН. – К.: ФОП Корзун Д. Ю., 2019. – 171 с. – (Кн. 112).**

113. **Корзун О. В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945) : монографія / О. В. Корзун ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ» 2019. – 456 с. – (Кн. 113.).**

114. **Чмирь С.М. Концептуальні засади оптимізації високопродуктивних агроєкосистем у Степу України : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». 2019. 120 с. (Кн. 114).**

115. **Чмирь С.М. Наукові основи альтернативних агрофітоценозів для виробництва органічної продукції у посушливих умовах Степу**

України : наук. видання. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». 2019. 30 с. (Кн. 115).

116. **Вергунов В. А. Культура боліт та луківництва в українському Поліссі: професор Олексій Степанович Шкабара (1886–1959) / НААН, ННСГБ. Вінниця : ТВОРИ, 2020. – 88 с. (Кн. 116).**

117. **Кучер В. І. У пошуках радянської моделі аграрної науки. До 100-річчя Першого всеукраїнського агрономічного з'їзду, 1920 рік / В. І. Кучер ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. В. А. Вергунов. К.: Видавництво «Наукова думка», 2020. 93 с. – (Кн. 117.).**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

В. І. КУЧЕР

**У ПОШУКАХ РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ АГРАРНОЇ НАУКИ.
ДО 100-РІЧЧЯ ПЕРШОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО АГРОНОМІЧНОГО
З'ЇЗДУ, 1920 РІК**

КУЧЕР Володимир Іванович – доктор історичних наук, професор

Науковий редактор:

доктор сільськогосподарських наук, доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник сільського господарства України, академік НААН,
директор ННСГБ НААН ***В. А. Вергунов***